

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Fakulta životního prostředí

Katedra biotechnických úprav krajiny

Analýza drobné sakrální architektury Frýdlantsko

Diplomová práce

Autor práce: Bc. Renáta Vaňková

Vedoucí práce: Ing. Kateřina Zimová

Praha 2014

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Katedra biotechnických úprav krajiny

Fakulta životního prostředí

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Vaňková Renáta

Regionální environmentální správa

Název práce

Drobná sakrální architektura Frýdlantsko

Anglický název

Small sacral monuments in Frydlanstko region

Cíle práce

Tato práce bude mít charakter studie a bude mít tyto dílčí cíle:
- zpracovat rešerši na téma Krajina a krajinný ráz
- zpracovat studii řešeného území z hlediska drobných sakrálních staveb a historického vývoje krajiny
- provést analýzu drobných sakrálních staveb na Frýdlantsku
- vyhodnotit analýzu drobných sakrálních staveb na Frýdlantsku

Metodika

Jednotlivé cíle práce budou zpracovány následujícími postupy:
- literární rešerše: rešerše bude zpracována o rozsahu max. 30 stran a zpracuje současně dostupné informace o dané problematice, bude respektovat citační normy a bude vycházet především z vědeckých publikací
- studie řešeného území: studie bude vycházet z informací dotčených institucí, součástí bude pořízení fotodokumentace. Dalšími studijními materiály budou historické knihy a historické mapy.
- vytvoření tematických map: na základě dostupných podkladů budou vytvořena vlastní data s detailní charakteristikou drobných sakrální staveb na Frýdlantsku, které jsou součástí křížových cest.

Harmonogram zpracování

LS 2012/2013 – vyhledání informací, získávání podkladů

ZS 2013/2014 – vytvoření literárního přehledu

LS 2013/2014 – dokončení práce

Rozsah textové části

50-60 stran

Klíčová slova

drobná sakrální architektura, kulturní dědictví, pozemkové úpravy, poutní cesta, boží muka

Doporučené zdroje informací

Nevrlý, M., 1981: Kniha o Jizerských horách

Anděl, R., Karpaš, R., 2002: Frýdlantsko - minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor, Nakladatelství 555, Liberec

Metodické pokyny pro vypracování BP/DP na FŽP

zák. č. 344/1992 Sb., O katastru nemovitostí České republiky

Časopis Pozemkové úpravy

Kupka J. 2010 : Krajiny kulturní a historické. ČVUT, Praha

Vedoucí práce

Zímová Kateřina, Ing.

Elektronicky schváleno dne 9.4.2014

prof. Ing. Petr Sklenička, CSc.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 9.4.2014

prof. Ing. Petr Sklenička, CSc.

Děkan fakulty

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Analýza drobné sakrální architektury Frýdlantsko* vypracovala samostatně a použila jen pramenů, které cituji a uvádím v příloženém seznamu literatury.

V Praze, 20. 4. 2014

Bc. Renáta Vaňková

Poděkování:

Děkuji vedoucí diplomové práce Ing. Kateřině Zímové za cenné rady, konzultace a připomínky v průběhu studia. Děkuji Mgr. Janu Heinzlovi Ph.D., Ing. Jitce Satrapové, Ing. Lucii Peklové za konzultace v průběhu studia. Děkuji rodičům za všestrannou podporu při studiu.

Abstrakt

Tato práce vzniká na základě historické a současné analýzy drobných sakrálních staveb v oblasti Jizerských hor. Cílem této práce je studie drobné sakrální architektury, která je součástí poutních cest, které vedou do poutního místa, Kostela Navštívení Panny Marie, v Hejnicích. Krajina se zde po staletí vyvíjela a měnil se i její krajinný ráz. Informace o změnách v krajině nám dochovávají sami drobné sakrální stavby rozmístěné v polích, kde kdysi vedly cesty, nebo na místech, kde kdysi stála lidská obydlí. Na všech těchto stavbách se podepsal čas, a to buď v podobě úplného zániku, nebo částečného zchátrání, pro nezáměr lidí. V dnešní době se drobné sakrální stavby opět restaurují a stávají se tak významným prvkem v krajině.

Klíčová slova

Krajinný ráz; kulturní dědictví; poutní cesta; archivní mapy; krajina

Summary

This thesis is formed on the basis of historical and contemporary analysis of small sacral buildings in the area of Jizerske hory. The aim of this thesis is to study small sacral architecture, which is a part of pilgrimage routes leading to a place of pilgrimage, the Church of the Visitation of the Virgin Mary (Madonna) in Hejnice. The landscape here evolved and changed its character over the centuries. Information about changes in the landscape is preserve in small sacral buildings, which are placed in fields, where once the ways led or in place, where the human dwellings stood, formerly. On all of these buildings time is signed, either in the form of total destruction or partial dilapidation from lack of people's disinterest. Nowadays, the small sacral buildings are restored again and thus they are become an important element in the landscape.

Key words

landscape character; cultural heritage; pilgrimage route; historical maps; landscape

Obsah

1. Úvod.....	8
2. Cíle práce	9
2.1. Dílčí cíle	9
3. Literární rešerše	10
3.1. Krajina	10
3.1.1. Právní pojetí krajiny	11
3.1.2. Ekologické (krajinně - ekologické) pojetí krajiny	11
3.1.3. Kulturní krajina	11
3.1.4. Charakter krajiny.....	12
3.1.5. Paměť krajiny	12
3.1.6. Identita krajiny	13
3.2. Krajinný ráz.....	14
3.2.1. Znaky kulturní a historické charakteristiky	15
3.3. Pozemkové úpravy	15
4. Charakteristika zájmového území.....	18
4.1. Vymezení zájmového území	18
4.2. Správní členění	18
4.3. Geologická charakteristika území a hornictví	18
4.4. Charakteristika flóry a fauny v zájmovém území.....	19
4.5. Hydrologie zájmového území.....	20
4.5.1. Minerální vody a lázně.....	20
4.6. Ochrana přírody a krajiny.....	20
4.7. Rozčlenění zájmového území na oblasti osídlení.....	21
4.7.1. Nové Město pod Smrkem	21
4.7.2. Lázně Libverda.....	22
4.7.3. Hejnice	22
4.7.4. Bílý Potok	23
4.7.5. Raspenava	23
5. Metodika	25
5.1. Terénní průzkum	26
5.2. Typologie drobných sakrálních staveb	27
5.2.1. Výklenkové kaple.....	28

5.2.2.	Boží muka	28
5.2.3.	Volně stojící plastiky	29
5.2.4.	Kamenné, kovové (litinové), dřevěné kříže	30
6.	Současný stav řešené problematiky	31
6.1.	Sakrální architektura v krajině Jizerských hor, Frýdlantska	31
6.2.	Duchovní význam místa	31
6.3.	Vliv staveb na krajinný ráz	32
6.4.	Kartografie Jizerských hor	33
6.4.1.	Stabilní katastr	33
6.4.2.	III. vojenské mapování	34
6.5.	Poutní cesty Jizerských hor a Frýdlantska	34
6.5.1.	Staré cesty	34
6.5.2.	Putování na posvátná místa	35
6.5.3.	Poutní místo Bazilika Navštívení Panny Marie v Hejnicích	36
6.5.4.	Poutní cesty do Hejnic	37
7.	Výsledky a přínosy	42
7.1.	Drobné sakrální stavby – zanesení do tabulek a grafu	42
7.2.	Drobné sakrální stavby – zanesení do map současných a map III. vojenského mapování	46
7.3.	Zaniklá část Staré Slezské poutní cesty	47
8.	Diskuse	57
9.	Závěr	60
10.	Seznam použité literatury	61
11.	Přílohy	67

1. Úvod

Evropská, zejména pak naše hercynsko-panonsko-karpatská venkovská, kulturní krajina je příznačná svou pestrostí a rozmanitostí danou i kulturními zvyklostmi. Z těchto důvodů si i méně vnímavý návštěvník povšimne v Čechách a na Moravě kamenných barokních figurálních plastik (Kyselka, 2006).

Hlavní období rozšíření křížů a božích muk v krajině nastalo po rekatolizaci v období baroka v 18. a 19. Století. Drobné sakrální stavby vznikly u cest, jimiž poutníci směřovali k cíli, tam kde se cesty křížily nebo rozbíhaly do různých stran (Langrová a Tima, 2010).

Ať již si tyto prvky zasloužily ochranu či raději rychlou likvidaci, v krajině zůstávají jako stopy historie užívání a vnímání krajiny (Kyselka, 2006).

Putování na posvátná místa, místa symbolická a místa spojená se zázračnou událostí, tvoří součást všech světových náboženství. Důvodem vykonání pouti může být pokání (prosba o odpuštění hříchů), prosba či poděkování (např. za uzdravení), setkání se s komunitou věřících a společná cesta v procesí (průvodu v čele s církevním hodnostářem) (Kučera a kol., 2012).

Poutní cesty jsou jedním z nejtypičtějších znaků krajiny Frýdlantska (Heinzl, 2010).

Vznik historických poutních stezek v oblasti Novoměstska a Ludvíkova pod Smrkem souvisí s blízkostí poutního místa Hejnice, kam směřovali poutníci z Čech, Lužice i Slezska (Langrová a Tima, 2010).

Hejnice se staly významným poutním místem, a sice druhým největším v bývalé dunajské monarchii. Barokní chrám, vysvěcený v roce 1725, který byl postaven podle projektů pražského architekta italského původu Marcuse Antonia Canevalle je největším kostelem v severních Čechách (Damaschke a Stübner, 2012).

Během 16. století a ve stoletích následujících vznikaly první rukopisné a tištěné mapy Čech, Moravy a Slezska, ale také menších územních celků, krajů, panství nebo jejich částí. K jejich zpracování vedly zejména právní, správní, vojenské a hospodářské důvody, například vymezování hranic, hospodářská správa velkostatků, výstavba cest a další aktivity člověka v krajině. Města, městečka, vsi i malá sídla v regionu Jizerských hor a okolí v minulosti komplexně a velmi podrobně zachytily mapy stabilního katastru z první poloviny 19. století (Semotanová, 2009).

2. Cíle práce

Cílem této práce je studie drobné sakrální architektury, která je součástí poutních cest v Jizerských horách, ve vybraném zájmovém území na Frýdlantsku.

2.1. Dílčí cíle

1. Zpracování rešerše na téma krajina a krajinný ráz
2. Zpracování studie řešeného území z hlediska drobných sakrálních staveb a historického vývoje krajiny
3. Analýza drobných sakrálních staveb, které jsou součástí poutních cest ve vybraném zájmovém území
4. Zhodnocení databáze veškeré drobné sakrální architektury při poutních cestách ve vybraném zájmovém území

3. Literární rešerše

3.1. Krajina

Krajina jako pojem má své kořeny v širokém rozsahu jak sociálních, tak fyzikálních disciplínách včetně geografického, ekologického a uměleckého přístupu. V angličtině je „krajina“ poněkud omezena pouze na termín „krajina“, holandský, vlámský a německý význam má ekvivalentní termín „venkov“, který je více používaný a to ve smyslu celkového charakteru daného kraje Země (Wascher, 2005).

Zvyšující se tempo a rozsah změn krajiny zahájilo obnovený zájem o kulturní dědictví a hodnoty krajiny. Je tvořena inventarizace, monitorování a hodnocení krajiny (Van Eetvelde a Antrop, 2009).

V podstatě každá z forem hodnocení krajiny vyžaduje vlastní, danému účelu nejlépe vyhovující definici krajiny. Je zřejmé, že např. z hlediska estetického by definování krajiny jako geomorfologického utváření určité oblasti bylo vesměs nepoužitelné.

Pojem krajina je starogermánského původu a původně, v období raného středověku, označoval pozemek obdělávaný jedním hospodářem. Jinými slovy, krajina byla tehdy pojímána jako prostor, který mohl člověk vnímat z jednoho konkrétního místa. Za horizonty se jednalo již o krajiny jiné (Sklenička, 2003).

Definice krajiny podle Humboldta se stala základním principem pro mnohé krajinné vědce po celé Evropě a Americe při analýze krajiny s přihlédnutím k sociálním, estetickým, ekonomickým a environmentálním aspektům.

Již v roce 1939 Carl Troll v Německu pojmenoval vědeckou disciplínu „krajinná ekologie“. Více se ale rozvíjela až po roce 1970 (Wascher, 2005).

Význam slova „krajina“ z hlediska individuálního pozorovatele řešil Steiner. Dle Steinera jsou krajinou myšleny všechny přírodní prvky, jako je pole, kopec, les, voda, které odlišují jednu část povrchu země od jiné části. Obvykle je krajina část pozemků nebo území, které oko může zachytit v jednom pohledu, včetně všech jejich přirozených vlastností (Wascher, 2005).

3.1.1. Právní pojetí krajiny

Neopomenutelným výkladem pojmu krajina je definice vyplývající vždy ze současně platné právní úpravy: *Krajina je část zemského povrchu s charakteristickým reliéfem, tvořená souborem funkčně propojených ekosystémů a civilizačními prvky*. Je ovšem dobré si uvědomit, že uvedená definice je formulována z titulu její další legislativní a správní využitelnosti a proto nejsou požadavky na její věcnou správnost tak striktní, jako je tomu u odborného či vědeckého výkladu (Sklenička, 2003).

3.1.2. Ekologické (krajinně - ekologické) pojetí krajiny

Krajina je systémem přírodních, resp. přírodních a člověkem podmíněných elementů, jejichž vztahy mohou být harmonické či nevyvážené. Předmětem studia v tomto pojetí bývá struktura, funkce a dynamika krajiny.

Jedna z neznámějších, v krajinně-ekologickém pojetí, definic je, že *krajina je jako heterogenní část zemského povrchu, skládající se ze souboru vzájemně se ovlivňujících ekosystémů, který se v dané části povrchu v podobných formách opakuje*.

Zjednodušeně, avšak věcně správně, lze krajinu označit jako ekosystém, či soustavu ekosystémů (Sklenička, 2003).

3.1.3. Kulturní krajina

Evropská, zejména pak naše hercynsko-panonsko-karpatská venkovská kulturní krajina je příznačná svou pestrostí a rozmanitostí danou nejen různorodou, zpravidla geologicky podmíněnou členitostí terénu, ale zejména rozdílnou tradicí využívání území a jeho dotváření zemědělstvím, osídlením, výrobou i náboženskými a kulturními zvyklostmi. Z těchto důvodů si i méně vnímavý návštěvník povšimne v Čechách a na Moravě kamenných barokních figurálních plastik. Ať již si tyto prvky zasloužily ochranu či raději rychlou likvidaci, v krajině zůstávají jako stopy historie užívání a vnímání krajiny.

Až do poloviny tohoto století byla většina venkovanů se svým polem, loukou, lesem, rybníkem či cestou prakticky v každodenním styku. Tento kousek krajiny

tvořil jakousi rozšířenou část domu každého hospodáře, stejně jako dvůr, chlévy, zahrada, a taky zde při práci trávil většinu času. Prostor byl tedy vysoce účelně uspořádán, ale také, aniž to bylo přímým záměrem, esteticky dotvářen. Vždyť všechny krajinné detaily jako mez, remízek, úvozová cesta, stromořadí či solitérní strom na rozcestí, kříž, boží muka či upravená studánka nebyly jen samoúčelně estetické, ale také velmi funkční prvky (Kyselka, 2006).

3.1.4. Charakter krajiny

Vyjadřuje určité vlastnosti krajiny, které tu či onu krajinu odlišují od jiné, nebo které jsou naopak pro různé krajiny společné. V krajinné architektuře a krajinném plánování vyjadřuje tento pojem určitou množinu znaků terénu, vodních toků a ploch, vegetačního krytu a znaků souvisejících s osídlením a hospodářskou činností v krajině.

Charakter krajiny je dán georeliéfem, vodními toky a plochami, vegetačním krytem, osídlením, technickou infrastrukturou a hospodářským využitím krajiny (Vorel a Kupka, 2011).

V dnešní době se postupně snižuje využívání zemědělské půdy pro pěstování plodin a zvyšuje se pro výstavbu průmyslových zón, pro rozvoj obchodu, zlepšení infrastruktury a rychle tak postupuje proces urbanizace. Územní plánování je povinno poskytnout kvalitní obytné prostředí a dosáhnout estetických, sociálních, ekonomických a ekologických výhod. Dochází tak postupně ke změně charakteru krajiny (Zhang a kol., 2013).

3.1.5. Paměť krajiny

Po celá desetiletí venkovské krajiny v Evropě procházely rychlými a někdy i radikálními změnami různou rychlostí a v různých směrech. Krajiny odrážejí to, co se děje po celém světě (Pinto-Correira a Kristensen, 2013).

V krajině jsou patrné stopy prehistorického osídlení a určité doklady raně středověkého zemědělského hospodaření. Velká středověká kolonizace 12. až 14. století přinesla podstatný úbytek lesů a roztroušenou strukturu zemědělských ploch s lesy, lesíky a rozptýlenou zelení. Trojpolní zemědělská soustava vedla ke změně členění plučiny, zřetelně byly vymezeny plochy pastvin a luk. V období baroka byla

většina půdy obhospodařována panskými velkostatky. V úrodných polohách se vyskytovalo jen málo vzrostlé zeleně, členitější byly jen pastviny a nivy řek. V takto otevřené krajině se výrazně uplatňují záměrně vytvořené geometrizované soustavy propojující alejemi významné stavy – zámky, kostely, hospodářské dvory apod.

Paměť krajiny jsou časté stopy historické kultivace krajiny. Je to přítomnost historických staveb, technických úprav krajiny, stopy tradičního zemědělského hospodaření. Je to informace, která slouží k tomu, abychom krajině porozuměli, abychom si k ní vytvořili vlastní vztah. Paměť krajiny nám připomíná historické a kulturní souvislosti (Vorel a Kupka, 2011).

V krajině jako přírodním a kulturním fenoménu potřebujeme udržet nejenom kostru ekologické stability, ale také paměťovou strukturu. Ta je dána přírodními podmínkami a využíváním krajiny člověkem. Zatímco ve vlastnickém 19. století byly centrem pozornosti návštěvníků středověké hrady odkazující k hrdé, rytířské minulosti nebo romantické skalnatiny jako domácí analogie alpské krajiny, tak se zejména v posledních letech pozornost přesouvá na památné stromy, kameny, kapličky a prehistorické objekty. Pozorujeme zde posun od racionálního věnování stejné pozornosti, s jakou dbáme o památné stromy, také památným kamenům, historickým úpravám studánek, hradištím a vztyčeným kamenům, kombinacím volně stojících plastik a stromů a drobným sakrálním i profánním objektům citlivě zasazeným do krajiny. Právě jimi velmi často začíná citová vazba ke krajině domova, jež nakonec vyústí ve vyváženější vztah k životnímu prostředí (Cílek, 2010).

Krásu i ducha krajiny je třeba chránit. Příkladem místa a objektu v krajině, které byly velmi pěkně obnoveny, může být například kaplička a její okolí (Brychtová, 2004).

Ústředním pojetím ve vývoji krajiny bylo vždy to, že lidé jsou součástí krajiny a krajina se změnila ve prospěch lidí (Hermann a kol., 2014).

3.1.6. Identita krajiny

Některá místa a oblasti krajiny mají určité specifické vlastnosti, které způsobují, že je nám tato krajina bližší než jiná místa a oblasti, že máme právě k této krajině zvláštní vztah. Můžeme hovořit o identitě krajiny. Taková krajina se vyznačuje výrazností a nezaměnitelností krajinné scény a přítomností viditelných

a charakteristických, pro lokalitu typických, stop kulturního vývoje krajiny, jejího osidlování a kultivace (úvozové cesty, stavby, křížky, kapličky, mosty, rybníky...).

Identita krajiny je též vytvářena nehmotnými vlastnostmi určitých míst – duchovním významem, symbolickým významem nebo významem historickým. Může se jednat o zvláštní místa v krajině (prameny, skály, jeskyně, balvany, průrvy a údolí, skalní města, významné vrcholy), místa historických událostí (bitvy, setkání) nebo místa spojená s určitými osobnostmi (Vorel a Kupka, 2011).

Zhodnocení krajiny, tak jak je vnímána lidmi, je předmětem teorií mnoha vědeckých disciplín. V Evropě je hodnocení krajiny spojeno s přetrváním historických vzorů krajinných prvků (Wagtendonk a Vermaat, 2014).

3.2. Krajinný ráz

Krajinný ráz může být definován jako přítomnost, rozmanitost a uspořádání krajinných prvků, které dávají krajině specifickou identitu a učinit z ní vystupující oblast z okolní krajiny (Jellema a kol., 2009).

Ráz krajiny je významnou hodnotou dochovaného přírodního a kulturního prostředí, a je proto chráněn před znehodnocením. Ráz krajiny je dán specifickými rysy a znaky, které vytvářejí její rázovitost – odlišnost a jedinečnost. Vyjadřuje nejenom přítomnost pozitivních jevů a znaků, ale též kulturní a duchovní dimenzi krajiny. Krajinný ráz je vyjádřením vztahů přírodních, socioekonomických a kulturněhistorických vlastností dané krajiny (Flekalová, 2006).

Krajinný ráz je vnímán na individuální úrovni jako soubor typických znaků, které jsou lidmi vnímány a určitý prostor pro ně charakterizují (Low a Michal, 2003).

Hodnocení krajinného rázu se snaží popsat a zmapovat prvky a funkce, které tvoří výrazně odlišné typy krajiny v celém kraji. Snaží se ukázat změny v krajině a určit rámec k ochraně, správě, zlepšení stavu a obnovy krajiny do budoucna a udržet rozlišnost dané krajiny (Greenwood, 2011).

Obraz krajiny se vždy vyvíjel společným působením socioekonomických, kulturních a přírodních procesů. Nové prvky, které člověk do krajiny přinesl, mají však velmi rozdílnou podobu. Mohou to být architektonické objekty, které jsou skutečnými uměleckými díly – díla historie, jakými jsou zámky, hrady a poutní kostely i díla současnosti jako architektonicky cenné rozhledny, vysílače, jezy či

mosty. Siluety měst a obcí v krajině se však značně změnily. Mění se měřítko jednotlivých staveb, celků zástavby, rozsah zastavěných ploch vůči plochám volným (problematika suburbanizace). Měřítko krajiny je pozměněno velkoplošnou strukturou krajiny, kterou vytvořily velké scelené plochy orné půdy (Vorel a Kupka, 2011).

Udržení venkovské krajiny vyžaduje chránit tuto zemi od vývoje a pokračovat v tradičním spravování a zpravování půdy ze strany místních obyvatel (Lokocz a kol., 2011).

3.2.1. Znaky kulturní a historické charakteristiky

K podstatným znakům kulturní a historické charakteristiky krajinného rázu náleží například i prehistorické hodnoty krajiny, neboť její kultivace často sahá do nejstaršího období dějin, a dodnes jsou v ní patrné výsledky vědomého a cíleného organizování v nejstarších dobách. Jsou to posvátná a rituální místa, posvátné okrsky, svatyně a posvátné háje, menhiry, kamenné kruhy, kamenné řady, pohřební mohyly, opevněná hradiště, tvrziště, oppida, systém starých cestních sítí, rituální cesty, systém parcelace zemědělské půdy, památky raně středověkého osídlení země, velkomoravské památky, slovanská hradiště a stopy dalších zaniklých objektů (Vorel a Kupka, 2011).

3.3. Pozemkové úpravy

Historie pozemkových úprav byla a je spjata s politickými, hospodářskými, ekonomickými a právními poměry dané doby. Pozemkové úpravy byly vždy nástrojem nejen ke zvýšení ekonomiky a produktivity zemědělství, ale i praktickým nástrojem pro uskutečňování zemědělské politiky. Proto ve své historii podléhaly četným změnám (Lázňovský, 2011).

Historie pozemkových úprav v České republice spadá do druhé poloviny devatenáctého století. Cílem těchto prvních pozemkových úprav bylo především scelování předchozím historickým vývojem velmi rozdrobených půdních držeb a současně i snaha o vybudování dokonalejší cestní sítě a melioračních a vodohospodářských opatření (Hladík a Pivcová, 2005).

V Čechách začal platit scelovací zákon v roce 1940 vydáním nařízení „o rozšíření Moravských zemských zákonů o Úpravách pozemkové držby (z roku 1884) na území celého protektorátu Čech a Moravy“ (Lázňovský, 2011).

Bezprostředně po skončení 2. světové války v roce 1945 stálo zemědělství před naléhavými úkoly. Především bylo třeba řešit složité otázky spojené s obnovou poválečného zemědělství a jeho dalším rozvojem. Toto období je spojeno s tzv. druhou pozemkovou reformou probíhající od skončení války do počátku 50. let minulého století.

Pozemkové vlastnictví v období socialismu zahrnující časový úsek od 25. 2. 1948 do 1. 1. 1990, bylo deklarováno zejména dogmatem o nutnosti zespolečnění (zestátnění) výrobních prostředků, což bylo považováno za nezbytný předpoklad vybudování nového společenského řádu. Tak se stalo, že půda postupně přecházela především pod nátlakem na vlastníky do užívání jednotných zemědělských družstev, státních lesů, státních statků, případně jiných státních podniků, při současném omezování atributů vlastnického práva, ale ještě při zachování, ačkoliv formálního soukromého vlastnictví (Kubačák, 2011).

Zhruba od roku 1960 byly pozemkové úpravy jednoznačně podřízeny socializaci vesnice a technické aspekty byly podřízeny politickým (Lázňovský, 2011). Do tohoto období spadá i vznik JZD. Aby byl zvýrazněn přesun důrazu z otázek technických a organizačních na otázky a problémy politicko-hospodářské, jsou projekty přejmenovány na „Hospodářsko-technické úpravy pozemků“.

HTÚP řešil jednoduchými způsoby scelení roztržštěných pozemků zemědělců tvořících družstvo do půdních celků v rámci stávající sítě polních cest, vodohospodářských zařízení a trvalých hranic jiných kultur (Toman, 2006).

Koncem šedesátých let byla dokončena socializace vesnice, JZD byla stabilizována a dochází ke slučování pozemků do velkých bloků, vytváření podmínek pro nadměrnou erozi půdy, zvyšování výměr orné půdy na úkor luk a pastvin (Lázňovský, 2011).

V roce 1962 byla vydána metodika pro zpracování tzv. Souhrnných projektů HTÚP a k jejich provádění byly postupně vydány návody ve formě „Příruček pozemkových úprav“ díl I. - IV. Cílem bylo maximální využití půdního fondu pro zemědělskou výrobu.

Po zastavení prací na projektech pozemkových úprav se zpracovaly pouze tzv. Generely pozemkových úprav (GPÚ), jejichž neblahým důsledkem bylo

vytvoření „pozemkových bloků“, nekoordinovaného a násilného vytvoření půdních celků neodbornými zásahy do krajiny. Toto období vyústilo v násilné slučování podniků do seskupení o výměře několika tisíc hektarů. Pro ně se začínají dělat projekty souhrnných pozemkových úprav (SPÚ), které se prováděly podle metodiky vydané ministerstvem zemědělství a výživy ČSR v roce 1976 (Toman, 2006).

Při tvorbě velkých půdních celků – honů byly likvidovány původní polní cesty, meze, rozptýlená zeleň a další prvky v krajině, které často tvořily přirozené hranice pozemků. Odhaduje se, že mezi lety 1950 a 1989 bylo zlikvidováno 158 000 km polních cest, 49 000 km mezí, 4 000 km stromořadí, 3 600 ha rozptýlené zeleně a ubylo 572 000 ha travních porostů (Hladík a Pivcová, 2005).

Tato etapa byla ukončena v roce 1991 zákony 229/1991 Sb. a 284/1991 Sb., kdy vznikly pozemkové úřady a byla zahájena nová etapa pozemkových úprav, etapa, která by měla napravit křivdy spáchané na vlastních pozemcích, vesnici a krajině především v předcházejících 50 letech (Lázňovský, 2011).

4. Charakteristika zájmového území

4.1. Vymezení zájmového území

Frýdlantsko, nejsevernější část České republiky, patří k hraničním regionům, které bohužel stále ještě zůstávají tak trochu stranou hlavního turistického zájmu. Od centrálního území Čech je na jihu odděleno hradbou Jizerských hor, ze tří zbývajících stran pak obklopeno Polskem. Do Frýdlantského výběžku zasahují okrajové části Jizerských hor, jsou tu malebné meandrující toky řek a potoků, pozoruhodné skalní útvary, rozsáhlé lesní porosty, lokality cenné flóry a fauny, pozůstatky po dávné těžbě cínu a mědi a především řada cenných památek včetně hodnotné lidové architektury (David a kol., 2008).

4.2. Správní členění

Území mikroregionu Frýdlantsko je vymezeno jako správní území obvodu obce s rozšířenou působností (SO ORP) Frýdlant. Součástí SO ORP je 18 obcí, z toho 4 města. Celkem se na území obvodu nachází 34 katastrálních území (SPF Group, 2007).

4.3. Geologická charakteristika území a hornictví

Dnešní Frýdlantský výběžek tvoří pomezí krajiny mezi Jizerskými horami jako součástí Sudetského pásma a hornolužickou nížinou. Horské oblasti pokrývají většinu povrchu na jihu a jihovýchodě jeho území. Nejvyšší vrcholy tu dosahují tisícimetrových výšek. Na jihozápadě se horský terén snižuje a při hranici s Žitavskem dosahuje šesti- a sedmisetmetrových výšek. Kulturní krajina přitom vystupuje na celém území výběžku do maximálních poloh okolo 450 m n. m. a výše položené oblasti zůstávají z větší části neosídlené a zalesněné (Kracíková, Belling, 2003).

Jizerské hory patří do souvislého pásma českých severních pohraničních pohoří, která však z geologického hlediska nemají jednotnou stavbu. Úsek jizerského horstva je součástí segmentu prvohorní obloukovité zóny obklopující na severu jádro Českého masivu. Vídeňský geolog Franz Eduard Suess označil v roce 1926 tuto

zónu, zahrnující území mezi Labem a Jeseníky, jako lugikum. Poslední koncepce České geologické služby se přidržuje tomuto původnímu názvu.

Jizerské hory jsou součástí krkonošsko-jizerského krystalinika, obklopeného dalšími útvary logika. Na západě přechází tato jednotka do žulových hornin lužického masivu.

Studiu geologie a mineralogie Jizerských hor se už půldruhého století věnují německy píšící geologové (z Rakouska, Pruska i Čech) a dále čeští a polští odborníci.

V českém hornictví měla zcela nezastupitelnou úlohu těžba zlata, stříbra, cínu a železa. Prvním kovem od nepaměti v Jizerskohorském podhůří bylo zlato. První lidé usazení v podhůří jistě zpracovávali i oxidické železné rudy.

Jedním z nejvýznamnějších písemně doložených období rozvoje hornického podnikání v Jizerských horách bylo 16. a počátek 17. století. Tehdy se zcela mimořádným ohlasem projevilo objevení evropsky významného ložiska safíru a cínových rud. Velký směrný rozsah cínonosného pruhu podnítil vznik hornických osad – např. Nového Města pod Smrkem, Frýdlantu. Vedle rud se předmětem zájmu staly také nerudy: kámen jako stavební materiál, vápenec na pálení vápna, křemen pro sklářskou výrobu i další suroviny potřebné v řadě oborů lidské činnosti (Ocman, 2009)

4.4. Charakteristika flóry a fauny v zájmovém území

Flóra a fauna je vcelku běžná a příliš se neliší od ostatních oblastí. Původní rozlehlé a po staletí zdravé lesy však utrpěly vážné škody, o něž se zasloužily především tepelná elektrárna a hnědouhelné doly těsně za našimi hranicemi u polského města Bogatynia. Z dřevin se zde vyskytují dub zimní a letní, lípa srdčitá a velkolistá, jilm vaz, javor klen, při březích potoků a dalších vodních plochách i olše lepkavá, vrba bílá, topol osika, jíva ušatá a trojmužná, bez černý a červený aj. V podrostu jsou mj. vzácné druhy kapradin.

Ze zajímavých savců žijí na Frýdlantsku např. jelen evropský, nepůvodní daněk evropský, kuna skalní, rejsek horský a vzácně i vydra říční, z ptáků výr velký, sýc rousný, sýček obecný aj.

V horských potocích jsou početné populace raka říčního, v bučinách mlok skvrnitý, ropucha obecná, ještěrka obecná, zmije obecná aj (David a kol., 2008).

4.5. Hydrologie zájmového území

Frýdlantsko nepatří v Čechách mezi krajiny, které by trpěly přílišným suchem. Blízkost na srážky bohatých Jizerských hor, poloha otevřená vlhkému západnímu proudění a příznivé utváření reliéfu krajiny při kontaktu kontinentálního zalednění dalo vznik mnoha pramenům, odkud čerpají obyvatelé kvalitní pitnou vodu. Většina obcí má vodovod, který posilují přímé odběry vody ze Smědé a Hájeného potoka v Bílém Potoce a z Řasnice ve Frýdlantě. Krajina proslula již v dobách panství vévody z Valdštejna velkým počtem rybníků. Na Smědé poblíž Visky leží jediná přehrada na Frýdlantsku, Harta, s délkou hráze 65,5 m, výškou 7,8 m a maximální hloubkou vody 7,8 m (Vonička a kol., 2010).

Oblast Jizerských hor náleží do dvou úmoří, tj. území, z něhož všechny toky tečou do jednoho moře. Z Jizerských hor je voda odváděna jednak do povodí Labe (Severní moře), jednak do povodí Odry (Baltské moře) (Tesař, 2009).

4.5.1. Minerální vody a lázně

Kyselky jsou vázány na přítomnost hluboko sahajících zlomů umožňujících přívod kyslíčnicku uhličitého (CO₂). Ten vystupuje jen v určitých úsecích, zpravidla v místech křížení s příčnými poruchami. Kyselky v pásu Lázně Libverda, Nové Město p. S., Czerniawa Zdrój a Swieradów Zdrój jsou vázány na různé typy kvarcitů, svorů a ortorul na zlomovém pásmu V – Z směru probíhajícím severně od žul krkonoško-jizerského plutonu. Společnými znaky těchto kyselek je poměrně nízká mineralizace, převážně nižší než 1 g/l, a nízká teplota, nelišící se příliš od průměrné roční teploty vzduchu. V jejich chemismu převažují ionty vápníku, hořčíku a hydrogenuhličitanu, obvyklý je poměrně vysoký obsah železa a kyseliny křemičité (Karpaš a kol., 2009).

4.6. Ochrana přírody a krajiny

Pro Frýdlantsko je významná CHKO Jizerské hory. Z dalších velkoplošných chráněných území se tu nachází Přírodní park Peklo (18,5 km²).

Z maloplošných území patří k nejvýznamnějším národní přírodní rezervace Jizerskohorské bučiny, chránící přírodě blízké bukové lesy na severních stránkách Jizerských hor.

Cennou lokalitou je i přírodní rezervace Meandry Smědé, která chrání říční úsek s přirozeným charakterem koryta, s meandry a slepými rameny i druhově pestrými rostlinnými a živočišnými společenstvy.

Geologické hledisko bylo rozhodující i pro vyhlášení přírodních památek Hadí kopec a Kodešova skála se skalními výchozy čedičů vykazujících sloupcovou odlučnost, stejně jako přírodní památka Bílá skála, představující unikátní vypreparovanou křemennou žílu. V přírodní památce Klečoviště na Smrku se chrání prosychající porost kosodřeviny na kamenné suti, v lokalitě Pod Smrkem fragment přirozeného smíšeného lesa a na Kamenném vrchu mateční komplex lesních mravenců (David a kol., 2008).

4.7. Rozčlenění zájmového území na oblasti osídlení

4.7.1. Nové Město pod Smrkem

Nové Město pod Smrkem leží v severovýchodní části Frýdlantského výběžku mezi Jindřichovickým hřebenem a horou Smrk. Tvoří ho části Hajniště, Ludvíkov pod Smrkem, Nové Město pod Smrkem a Přebytek, jež dohromady zabírají 2 893 ha. V současnosti ve městě žije přes 3 800 stálých obyvatel (Ševčíková, 2013).

Nové Město pod Smrkem bylo založeno v roce 1584 jako hornické správní centrum pro těžbu cínových rud. Ta probíhala v horách jižně od města již od 70. let 16. století a přinášela majitelům frýdlantského panství významné finanční zisky.

Počáteční výnos dolů se projevil i bohatstvím města, které mohlo zřídit veřejný vodovod, podporovat školu a založit kostel. Položení základního kamene kostela sv. Kateřiny se událo v roce 1607. Většina zdejších obyvatel vyznávala evangelickou víru a proto i kostel byl evangelický. Na katolický byl vysvěcen po třicetileté válce v roce 1650, v době nucené rekatolizace. Během této rekatolizace nastala první velká výměna obyvatel. Evangelíci odešli do exilu, zůstalo jen několik obyvatel, kteří katolickou víru vyznávali nebo na ni přešli.

Zavedení katolické víry se projevilo i obnovením poutí do Hejnic, k místu svatého zázraku ze 13. století. Z Lužice a Slezska přicházeli poutníci po dvou cestách, které existovaly dávno před založením Nového Města (Tima a Langrová, 2011).

4.7.2. Lázně Libverda

Lázně Libverda o rozloze 1 323 ha leží mezi městy Hejnice a Nové Město pod Smrkem.

Díky velkému množství poutníků, kteří putovali z Lužice do mariánského poutního kostela v Hejnicích, byla Libverda známá již v 15. Století. Vyděrala zde tzv. Boží voda, kterou se poutníci osvěžovali (Ševčíková, 2013).

Z tohoto pramene později pili a prospívaly mnohé celebrity, které se do Libverdy začaly sjíždět zvláště od druhé poloviny 18. Století, kdy zde frýdlantští páni Clam-Gallasové vybudovali lázně v pravém slova smyslu. Léčil se zde mimo jiné i Josef Jungmann, hudební skladatel Carl Maria von Weber či ruská princezna Anna Fedorovna (Řeháček a Vinklát, 1999).

4.7.3. Hejnice

Hejnice, prvotně zmíněné jakožto „Ves v háji“, se rozprostírají na severu Čech, na Frýdlantské pahorkatině v nadmořské výšce 375 m n. m. Skrze město protéká řeka Smědá, jejíž široké údolí vymezuje celou hejnickou kotlinu. Ta je obehnaná z jižní a východní strany prudkými srázy Jizerských hor, jež také z části náleží do katastrálního území Hejnic (Kuča, 1997).

Existence Hejnic byla úzce spjata s poutním kostelem, jehož vznik podle pověsti spadá do roku 1211. K propagaci místa přispěl řád františkánů, jehož klášter zde roku 1692 založil hrabě František Gallas.

V 16. Století jsou otevřeny doly na železnou rudu, v 19. století vzniklo v obci a okolí několik textilních továren.

Obec byla povýšena na město 31. 7. 1917, nalézá se v nadmořské výšce 375 m. V současnosti žije ve městě asi 2 700 stálých obyvatel, katastrální rozloha činí 3 819 ha (Ševčíková, 2013).

Součástí Hejnice je blízká obec Ferdinandov, kde stojí rozhodně za prohlídku arboretum.

Hejnice jsou nejvýznamnější poutní místo na Liberecku a také jedno z nejnámějších v Čechách vůbec (Řeháček a Vinklát, 1999).

4.7.4. Bílý Potok

Bílý Potok je první frýdlantská osada na horním toku Smědé, jedna z nejvýše položených v této části Jizerských hor. Patří k nejmladším na Frýdlantsku (Řeháček a Vinklát, 1999).

U Bílého Potoka – německy Weisbach se dá určit, na rozdíl od okolních obcí, přesné datum založení. Melchior z Redernu určil 13. července 1594 listinou, že les proti proudu Smědé nad Hejnicemi má být vymýcen, aby tam mohly být postaveny domy a udělána pole. Již v roce 1603 zde bylo již 36 hospodářů. Jméno vsi a rentu dala Kateřina z Redernu. Farností patřil Bílý Potok k Hejnicím. V letech 1774 – 1775 byla postavena kaple, v letech 1888 – 1890 pak na jejím místě pseudorománský kostel nejsvětější Trojice. Stavba byla vysvěcena 28. 9. 1890. Z roku 1767 pochází, nedaleko stojící, socha Jana Nepomuckého.

Počet obyvatel obce dosáhl svého maxima roku 1900, kdy jeho hodnota činila 2340 obyvatel, od té doby plynule klesal. Dnes je v obci hlášeno 704 obyvatel.

Obec má státní hranice s Polskem o délce 5 km. Délka obce je 2,5 km (Chocholoušková, 1990).

4.7.5. Raspenava

Město Raspenavu najdeme jako poslední obec po toku řeky Smědé ve vybraném zájmovém území. Městem protéká říčka Smědá, Lomnice, Sloupský potok, Libverdský potok, Pekelský potok a Holubí potok, celková rozloha jeho katastrálního území je 4 122 ha. V současnosti obývá město přibližně 2 800 stálých obyvatel.

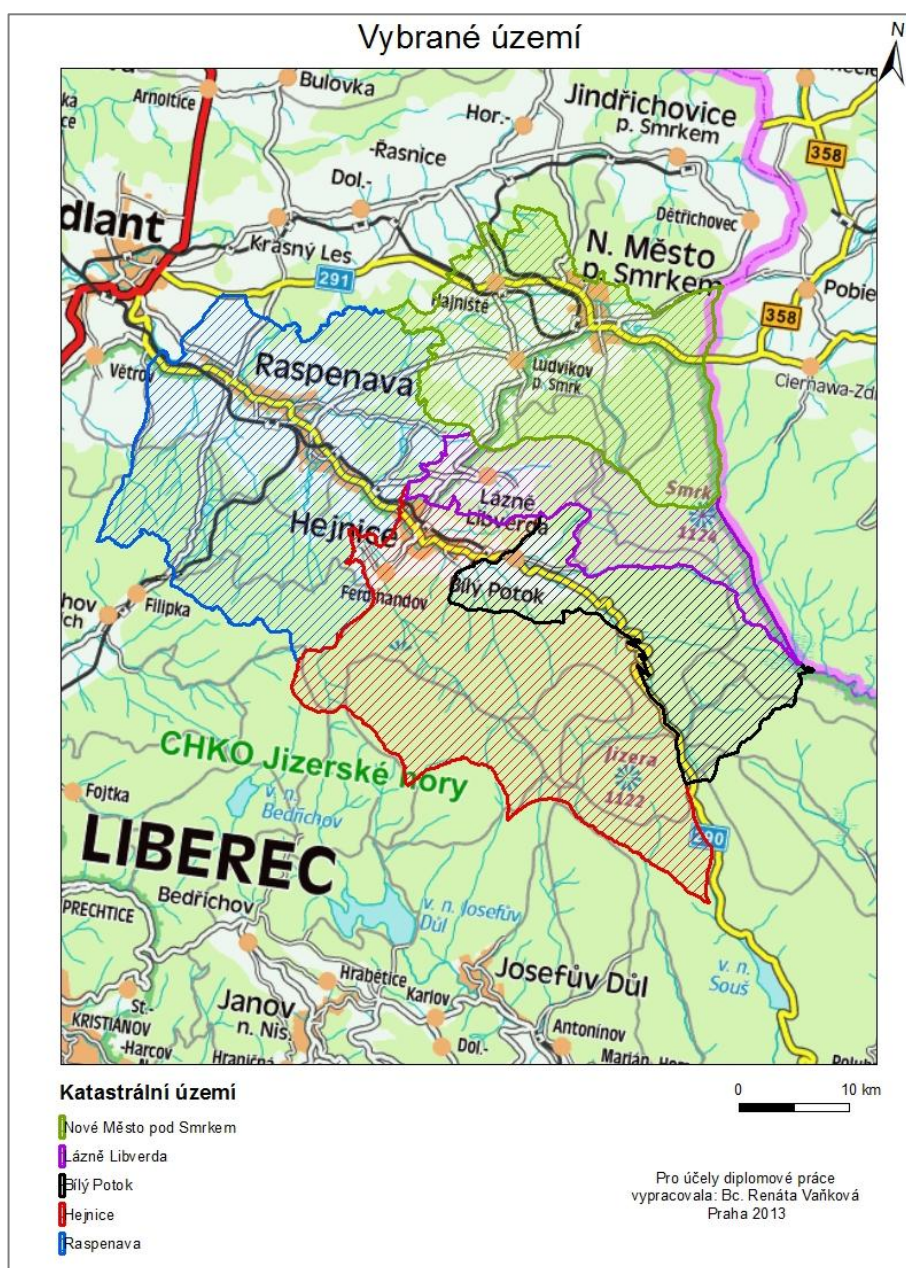
Přesné datum založení původní osady je neznámé, první zmínka o ní však pochází z roku 1343. Původní obec se rozkládala pouze na levém břehu Smědé a snad pro odlišení od sousedních obcí na břehu pravém nesla jméno Wildenau

(Divoká niva). Těmito obcemi byly Luh (Mildenau-mírná niva) a Lužec (Mildeneichen-nivička). Společně s osadou Peklo, která nesla od roku 1784 úřední název Karolinino Údolí na počest manželky majitele panství Karoliny J. Clam-Gallasové, byly tyto obce roku 1962 spojeny v město Raspenava (Ševčíková, 2013).

5. Metodika

Území zkoumané problematiky drobných sakrálních staveb (DSS) a změny krajiny se nachází v Libereckém kraji, asi 30 km severně od krajského města Liberce, na hranicích s Polskem.

Prvním krokem při zpracování diplomové práce bylo vymezení zájmového území. Bylo provedeno předběžné mapování a určeny hranice zájmového území, které tvoří hranice katastrálních území čtyř obcí – Bílý Potok, Hejnice, Lázně Libverda a Nové Město pod Smrkem (mapa 1.)

Mapa 1. vybrané zájmové území s vyznačením katastrálních území

Následujícím krokem byla historická analýza zájmového území. Základním krokem bylo seznámení se se stabilním katastrem a mapami III. vojenského mapování a průzkum zde zakreslených cestních sítí a sakrálních staveb dané doby.

Posledním krokem bylo zanesení stávajících i zaniklých drobných sakrálních památek do map aktuálních i map III. vojenského mapování. Dále zanesení do map, míst pořízení fotodokumentace pro analýzu zaniklé poutní cesty z Ludvíkova pod Smrkem přes Nové Město pod Smrkem na státní hranice s Polskem.

Ke studiu historických map byl použit server archivnimapy.cuzk.cz

5.1. Terénní průzkum

Základním prvotním krokem byla identifikace drobné sakrální architektury v mapových podkladech jak stabilního katastru, tak současné katastrální mapy.

Nejprve byly identifikovány jednotlivé objekty drobné sakrální architektury v mapách katastrálních a tyto údaje byly porovnány s údaji v mapách stabilního katastru.

Dalším krokem byl samotný terénní průzkum v průběhu 6 - ti měsíců od září do března.

Součástí terénního průzkumu bylo pořizování digitálních fotografií jednotlivých staveb drobné sakrální architektury. Snímky zachycují čelní stranu stavby a detaily na stavbě, pokud jsou přítomny.

Drobné sakrální stavby byly zaneseny do map v programu ArcGIS 10.0. Zanesené objekty byly spojeny dle toho, jak v dřívějších dobách procházely krajem poutní cesty a jak prochází dnes.

Pro každý objekt DSS byla vytvořena tabulka, kde bylo uvedeno:

- číslo objektu

739448-1-e ← informace o existenci památky (e-existující, z-zaniklá)

katastrální území pořadové číslo

- typ objektu (vlastní hodnocení)

- datace objektu (pokud byla známá)

- stav objektu (vlastní hodnocení)

- lokalizace (převzato z www.cuzk.cz)

Objekty byly v tabulkách seřazeny ve směru poutních cest přicházejících do Hejnic.

Pro zachycení míst zaniklé Staré Slezské poutní cesty byla zhotovena fotodokumentace s vytvořenými vizualizacemi v programu Microsoft Word pomocí vložených obrázků přizpůsobených tvaru a průběhu cesty.

5.2. Typologie drobných sakrálních staveb

Soubor drobných sakrálních památek tvoří mnohačetná plejáda obrázků na stromech, domech či ve výklencích, cestní kříže, boží muka, reliéfy, sochy, křížové cesty či kaple. Vznikala z různých příčin, které nemusely nutně mít jen náboženský obsah. Pro svou formu však byly využívány jako místo pro příležitostnou modlitbu či jako oficiální zastavení při procesích či jiných liturgických příležitostech. Řada z nich vznikla na kostelních cestách či stezkách, vedoucích k blízkým poutním místům, na trase velikonočních jízd, u polních cest, na kopcích nebo v centru obce (Belisová, 2008).

Za nejstarší boží muka lze považovat tzv. sloupová boží muka z období pozdní gotiky a renesance, sestávající ze čtvercového soklu, štíhlého dřívku a lucerny s malým křížkem nahoře. Lucerna bývá zpravidla prázdná, někdy vyplněná a malovaná nebo zdobená reliéfem.

Od počátku 18. století se začaly stavět i kapličky většinou barokního tvarosloví, zpravidla lemované čtyřmi stromy. Kapličky a poutní chrámy stavěné obvykle na místech výjimečných zjevení nebo zázračných uzdravení se často nacházejí na dominantních kopcích a návrších, kde tvoří zakončení křížových cest, budovaných od doby baroka k upevnění mariánské úcty. V některých horských krajích, lze v rámci rozptýleného osídlení nalézt i dřevěné zvonice. Zpravidla se jedná o jednoduché hranolovité stavby, kdy buď je zvon uzavřen v rámci věžičky, nebo je ze spodní části stavby vysunut kmen s vrcholovou vidlicí, v níž je zvon umístěn a kryt šindelovou stříškou.

Poměrně řidší, ale přesto pro mnohé kraje příznačné jsou sloupy se sochami světců. Nejčastěji se setkáváme se sv. Janem Nepomuckým u mostů, ale lze nalézt i mariánské, trojiční i další plastiky zejména na rozcestích a jiných důležitých místech. Figurální plastiky nacházíme ovšem častěji než ve volné krajině v zastavěných územích obcí.

Umístění křížů a soch světců má své opodstatnění a určuje kompoziční vazby v prostoru. Neměly by tedy být bezdůvodně přemíst'ovány (Kyselka, 2006).

5.2.1. Výklenkové kaple

Lidská touha po spojení s Bohem, naplněnost vírou v Boha dala vzniknout funkční „odnoži“ návesních kaplí – kaplím výklenkovým.

Výklenkové kaple jsou rozesety při cestách, v polích a na okrajích vsí a jejich prvotním posláním bylo poskytnout prostor pro modlitbu spojenou s úctou k jednomu světci. Jsou to většinou drobné stavby, jejichž hlavním prostorem je menší nebo větší výklenek či výklenky, které byly určeny od prvopočátku pro umístění sochy nebo obrazu oblíbeného světce (Hájek a kol., 2010).

Tyto objekty mají příčně obdélnou základnu, střední, hlavní hranolovou část těla včetně niky – výklenku. Krycí vrcholová část občas přímo vybíhá z korpusu, její vrchol je jen zdobný. Korpusy jsou složeny buď ze dvou celistvých kamenných částí, nebo ze tří, pokud nepočítáme vrcholové menší nebo větší nástavce. Občas jsou ukončeny jen obloukem nad nikou a nemají krycí část. Výzdoba vždy vrcholila křížkem, někdy dvojitým, vsazeným do ozdob centrální části stříšky. Křížek byl většinou kovaný z páskového železa, jeho ukončení bývala vytvarována do trojlistu. Letopočet je téměř důsledně proveden vždy na čelní straně sokové části, s číslicemi ozdobně tvarovanými. Někdy je letopočet rozdělen na dvě části monogramem (Paloušová, 2006).

5.2.2. Boží muka

Krajinotvorná funkce božích muk je snad nejvýraznější. Boží muka vyjadřovala a vyjadřují úctu k Bohu, připomínaly a připomínají lidskou bolest, tragédie lidských osudů, anebo jen vytvářela a dodnes vytváří líbezné místo k odpočinku a k posilující modlitbě na daleké cestě.

Boží muka jsou buď sloupkové nebo pilířové, ukončené kaplicemi, lucernami, sanktuářem, prostými hlavicemi s vetknutým kovovým křížem, či s křížem kamenným. Nejstarší boží muka měla jen otevřené kaplice či baldachýn, často byly bez podstavce (Watzko, 2010).

Každý ze stavebních slohů, od slohu románského až po moderní slohy 20. Století, má své charakteristické typové znaky, které umožňují v případě absence písemných pramenů datovat stavby s relativní přesností; některé zdobné či stavební prvky zpřesňují období vzniku staveb do řádu let či desetiletí. U božích muk, a zejména u božích muk zděných, je taková interpretace výrazně problematičtější. Kamenná boží muka sice poměrně přesně odlišují prvky gotické, renesanční a barokní, problém s jejich časovým zařazením to však vždy neřeší.

Tradiční podoba božích muk, doložená stovkami příkladů, je obecně vnímána v té nejcharaktičtější struktuře, tvořené třemi stavebními prvky – soklem, dříkem a kaplicovým nástavcem (Hájek a kol., 2010).

Vývojová tendence božích muk směřovala k tomu, že i na těchto stavbách se ve hmotě pilířku začaly objevovat větší a hlubší ploché niky a půlkruhové výklenky zaklenuté konchou, tedy prostor jednoznačně určený pro ústřední sochu světce. Dochází tím k posunu funkce božích muk. Již to není jen objekt označující místo uložení ostatků nebo místo tragické události, ale přidává se funkce plněná výklenkovými kaplemi. Existuje tak široká skupina staveb, které můžeme klasifikovat jako přechodný typ.

Na území České republiky nejstarší boží muka z roku 1300 ze vsi Všestudy (Watzko, 2010).

5.2.3. Volně stojící plastiky

Výjimečnou skupinou mezi drobnou sakrální architekturou jsou volně stojící plastiky – kamenné a kovové. Na rozdíl od kaplí a božích muk jsou sochy dílem zkušených a poučených řemeslníků, především kameníků. V průběhu 200 let vznikly v krajině stovky velmi kvalitních děl zpodobňujících především sv. Jana Nepomuckého, mariánské výjevy a další světce, patrony a ochránce (Hájek a kol., 2010).

Hojně se ve volné krajině objevují až v období baroka, v gotice se tradovalo umísťování sošek na stromy. Mariánské sloupy se objevují spíše v intravilánu. (Watzko, 2010).

5.2.4. Kamenné, kovové (litinové), dřevěné kříže

Tyto kříže jsou rozestě po krajině a při cestách označovány za boží muka. Společné pro kříže a boží muka je vyobrazení Ježíše Krista na kříži, tedy zpodobnění utrpení Krista – božích muk. Kříže jsou především vzpomínkou na mrtvé, připomínkou jejich památky, jsou též místem označujícím tragickou událost, vyjadřují prosbu k bohu a jsou místem k zastavení a k vykonání modlitby (Hájek a kol., 2010).

6. Současný stav řešené problematiky

6.1. Sakrální architektura v krajině Jizerských hor, Frýdlantsko

Pomníčky v Jizerských horách označují místa svérázných příběhů, jsou svědkové dramatických lidských osudů. Venkovské kříže a boží muka v krajině podhůří zanechala lidová zbožnost. Hlavní období jejich rozšíření nastalo po rekatolizaci v období baroka v 18. a 19. století. Původní dřevěné kříže postupně vystřídaly kamenné kříže na kamenných podstavcích, polychromované korpusy Krista s železnou konstrukcí objímaly žulové sokly, v době pozdního empíru se na nich objevily kříže litinové. Někde jsou boží muka sloupová, na nich býval obrázek Panny Marie nebo některého světce. Hodnotu těchto drobných památek nelze posuzovat pouze uměleckými měřítky, staly se nezaměnitelným prvkem v krajině. Dokládají um někdejších kameníků a lidových umělců.

V nebývale bohatém typovém bohatství vznikly kříže a boží muka kolem Nového Města pod Smrkem a Ludvíkova, jedné z nejstarších vesnic na Frýdlantsku. Vznik farností v Ludvíkově již na počátku 14. století a blízkost poutního místa Hejnice byly významným motivem pro stavění křížů a božích muk. Vznikaly u cest, jimiž poutníci směřovali k cíli, na magických místech, kde se cesty křížily nebo rozbíhaly do různých stran. Poutníci osamělí či s mohutnými procesími zblízka i zdaleka u nich prosili o požehnání, odpuštění hříchů a úrodu (Langrová a Tima, 2010).

6.2. Duchovní význam místa

Z lokálního hlediska jsou důležitá i místa spojená s místní historií, s místními pověstmi a legendami, šibeniční vrchy, tajné chodby a Žižkovy duby, místa spojená s příběhy, které se vztahují ke konkrétním, blízkým a všeobecně známým místům a objektům, kopci, studánce, kapličky, kříži, kostelu, hradu, domu, stromu, příběhy, které vysvětlují místní a pomístní názvy či původ a vznik krajinných jevů a jiných přírodních zajímavostí a pozoruhodností, hovoří o založení vesnic a měst, o původu hradů, zámků, klášterů a dalších stavebních památek. Vyprávějí o jejich kouzelné moci a skrytém tajemství.

Dalším typem významných míst jsou místa s duchovním významem, místa spojená s legendami, poutní místa či poutní cesty. Význam těchto míst, spojených s kulturními nemovitými památkami, krajinářskými úpravami, estetickými hodnotami krajiny či nikoli, tkví ve vazbě na duchovní dějiny a víru českého národa. K těmto místům se váže řada historických zpráv a legend o zázračných událostech. Zřejmě nejčastěji se jedná o případy uzdravení související s požitím vody z pramenů a studánek, jindy se poutě rozvinuly k místům zázračného zachránění života, přečkání požáru, který milostnému obrazu nebo soše neublížil, obrany před vojskem, nalezení pokladu, zjevení samotné Panny Marie nebo její sochy a podobně. Tradice poutí k místům bližšího prožitku Boží přítomnosti jsou doloženy již v období Starého zákona. Náboženské putování se v různých dobách měnilo pod vlivem politických, vojenských, ale i náboženských událostí.

Řada míst je spojena s cennými nemovitými památkami a takto chráněna, objevují se však i místa nová, památkově nechráněná, ale přesto vykazující duchovní hodnoty hodné ochrany (Kupka a Vorel, 2007).

6.3. Vliv staveb na krajinný ráz

Na ochranu významnějších staveb kulturní povahy byl ustanoven zákon č. 20/1987 Sb. o státní památkové péči. Tato péče se však vztahuje jen na hmotné a nehmotné dědictví vyhlášené za kulturní (§2) či národní kulturní památku a zapsané v ústředním seznamu. Proto, aby se objekt mohl stát kulturní památkou ve smyslu §2 památkového zákona, musí splňovat některé ze stanovených kritérií. Zcela pochopitelně dané podmínky splňují stavby spíše významnější povahy a regionálního významu. U drobných staveb však lze vyzorovat význam především pro identitu místní komunity, lokálního dosahu, a protože nebývají výrazné umělecké, vědecké či jiné hodnoty, zpravidla nejsou vyhlášeny za kulturní památky dle příslušného zákona. Jejich opravdová důležitost a nezastupitelnost obvykle zvyšuje estetickou hodnotu místa (Buzková a kol., 2010).

6.4. Kartografie Jizerských hor

Během 16. století a ve stoletích následujících se výrazně rozvíjela činnost zemských, vrchnostenských nebo důlních měřičů. Vznikaly první rukopisné a tištěné mapy Čech, Moravy a Slezska, ale také menších územních celků, krajů, panství nebo jejich částí. K jejich zpracování vedly zejména právní, správní, vojenské a hospodářské důvody, například ochrana země, vymezení hranic, koupě, prodej a převody nemovitého majetku, dědická řízení, soudní spory, hospodářská správa velkostatků, těžba nerostných surovin, výstavba cest a další aktivity člověka v krajině (Semotanová, 2009).

V rámci geografických věd byla identifikována a zmapována fyzikální, biologická a člověkem vyvinutá krajina. Přímé mapování sociálních krajinných hodnot a využití půdy se jeví jako konflikt a má tedy menší pozornost. Některé mapy zahrnují rekreační hodnoty a historické prvky, studie, které se snaží krajinu změnit v budoucnu. Krajina je v mapách zachycena z hlediska reality a z hlediska lidského vnímání. Pro kombinaci těchto hledisek je psychofyzická analýza, která je považována za, z většiny, platnou formu hodnocení krajiny, má ale tendenci k použití spíše fotografií, než map (Brown a Brabyn, 2012).

6.4.1. Stabilní katastr

Města, městečka, vsi i malá sídla v regionu Jizerských hor a okolí v minulosti komplexně a velmi podrobně zachytily mapy stabilního katastru z první poloviny 19. století. Sloužil k přesnému podchycení pozemkového majetku, k výpočtu pozemkové daně a obsahoval mapový i písemný operát.

Výrazně kolorované mapy zobrazovaly druhově členěné pozemky s parcelními čísly (pole, louky, vinice, pastviny, lesy i neobdělávanou půdu), zástavbu, komunikace a vodoteče. Obrovské lesní plochy jsou na nich pokryty šedou barvou a mezi nimi se zelenají louky a pastviny, modrají řeky a potoky a žlutě, růžově nebo červeně jsou vyznačeny obdélníčky budov (Semotanová, 2009).

6.4.2. III. vojenské mapování

O zhotovení nového mapování Rakousko-Uherské monarchie rozhodly prohry armády ve válce s Pruskem roku 1866. II. vojenské mapování, které bylo více než 70 let staré, se ukázalo jako zastaralé (Veverka a Zimová, 2008), roli však hrála i nastupující industrializace, výstavba silnic, železnic, továren, splavňování řek. Mapování řídil zeměpisný ústav ve Vídni (Veverka, 2004).

V souvislosti s novými vojenskými požadavky na přesnost a spolehlivost map i s rostoucím významem topografických map v civilní sféře, např. při budování komunikací, bylo v 70. letech 19. století započato III. vojenské mapování na území Rakousko-Uherské monarchie. Mapovalo se převážně v měřítku 1:25 000, pro okolí velkých měst či pro vojensky důležité oblasti bylo stanoveno měřítko dvojnásobné 1:12 500.

Mapování proběhlo v letech 1870-1885, na území Čech, Moravy a Slezska v letech 1876-1879 s využitím katastrálního podkladu.

Provedené mapování dalo vznik i dalším mapovým dílům menších měřítek, mezi která patřila proslulá speciální mapa 1:75 000, jako hlavní mapové dílo určené veřejnosti generální mapa 1:200 000 a přehledná mapa Evropy v měřítku 1:750 000. Mapy vzniklé třetím vojenským mapováním byly na svou dobu velmi dobrými kartografickými díly (Mikšovský a Zimová, 2006).

6.5. Poutní cesty Jizerských hor a Frýdlantska

6.5.1. Staré cesty

Řečeno slovy čínského filozofa: „Cesta vznikla tak, že jí lidé chodili“. V nepřístupných krajích člověk často používá stezek zvěře. Dodneška to jsou cesty a jejich okraje – meze, louže a škarpy, které představují specifický biotop a jsou místy využívány jako biokoridory.

Česká krajina nebyla nikdy zcela neprostupná, protože ji protínala síť místních i mezinárodních stezek, po kterých byl přepravován jantar, zlato, cín, sůl, látky a potraviny. Z antického světa známe vojenské a dopravní silnice stejně jako poutnické cesty vedoucí k významným chrámům a věštírám (Cílek, 2011).

6.5.2. Putování na posvátná místa

Putování na posvátná místa, místa symbolická a místa spojená se zázračnou událostí, tvoří součást všech světových náboženství. Důvodem vykonání pouti může být pokání (prosba o odpuštění hříchů), prosba či poděkování (např. za uzdravení), setkání se s komunitou věřících a společná cesta v procesí (průvodu v čele s církevním hodnostářem).

Poutě mají svou tradici již od počátků křesťanství, jejich podoba se však v čase proměňovala. Cílem pouti byl vždy duchovní prožitek (Kučerová a kol., 2011).

Vydat se na pouť může věřící z nejrůznějších pohnutek v podstatě kdykoli a směřovat kamkoli. Existují však některá místa hojněji vyhledávaná, s tradicí společného směřování poutníků, která byla v průběhu času na základě určitého konsenzu církevních představitelů označena jako „poutní“. Taková místa pak mají jednou (či několikrát) do roka stanovenou tzv. hlavní pouť, určitý den (případně více dnů), kdy je objekt zpřístupněn a konají se zde liturgické slavnosti. Nejstarší poutní místo ve středoevropském prostoru je královské korunovační město Aachen (Cáchy) v Německu, do něhož vedla i tzv. Česká poutní cesta, hromadně organizovaná pouť, jejíž tradici založil Karel IV (Kučera a kol., 2012).

Ve středověku podstupovali poutníci daleké a mnohdy značně obtížné cesty, nejčastěji do Svaté země, přičemž pouť podnikali spíše jednotlivci vyššího společenského postavení a nezřídka přiváželi ze svatých míst významné relikvie. Ne každý si ovšem mohl nákladné putování do daleké země dovolit, a proto se alespoň symbolicky poutní místa „přenášela“ do bližších krajů. Zcela jiný charakter měly poutě barokní. Organizovaly se pro větší počet poutníků a vždy měly závazný, jasně stanovený průběh cesty, zastavení i vlastního ceremoniálu na svatém místě. V období baroka se česká krajina zaplnila dalším množstvím sakrálních staveb a ty starší získávaly novou podobu. Tento rozmach stavitelství neměl kořeny pouze v silné zbožnosti baroka, ale měl také mocenský význam, totiž pevnit po bitvě na Břevě hoře v protestantských Čechách katolickou víru a „nenásilně“ demonstrovat její sílu v kráse kompozice barokní krajiny a její zdobné architektury (Kučerová a kol., 2011).

Velkou ránu poutní tradici i církevnímu životu obecně zasadily reformy Josefa II., kdy bylo v roce 1786 zakázáno putování na vzdálenější místa. Došlo

k uzavření řady poutních areálů, klášterů, které postupně zpustly i zanikly a některé z nich se již nikdy nedočkaly svého obnovení. Poutě byly v rakouské monarchii opět povoleny až v roce 1840 (Kučera a kol., 2012).

Stalo se již tradicí, že je každý kostel po svém dokončení zasvěcen, tj. dedikován (z lat. dedicatio) ochraně některého světce, případně několika světců a hlavní pouť pak připadá na den svátku tohoto světce. Podle svědectví Eusebia z Cézareje (263–340) již na počátku 4. století církve znala obřad, jímž se zasvěcoval křesťanský chrám. Tradičně je ochrana spojována i s Pannou Marií (Matkou Vykupitele), často se zvýrazněním nějaké události z jejího života (např. kostel Navštívení Panny Marie, bazilika Nanebevzetí Panny Marie), resp. zázraků s její osobou spojenými (např. kaple Panny Marie Sněžné). Dalším zvykem je zasvěcení ochraně Nejsvětější Trojice, která je obrazem Boha ve třech osobách: Otce – Stvořitele, Syna, tj. Ježíše Krista – Vykupitele a Ducha Svatého – Posvětitel (např. kostel Nejsvětější Trojice, kostel Božího Těla atd.). Je pravidlem, že datum konání poutě má vazbu na některou ze slavností či svátků během liturgického roku, případně slavnost vztahující se k výročí posvěcení katedrály (Kučera a kol., 2012).

Okupace českého pohraničí nacisty znamená ukončení účasti Čechů na poutích v německých oblastech a Němců na českém území, až nakonec poválečný odsun Němců z pohraničí vede k devastaci velkého množství tamních poutních chrámů. Nejtvrděší zásah proti náboženskému životu však představoval komunistický režim. Všechny církevní obřady včetně poutí byly přísně sledovány, faráři museli pro pouť žádat od státních úřadů povolení, až nakonec v období normalizace se směla bohoslužba konat výhradně v prostoru kostela a jakýkoli církevní průvod nebyl tolerován – tedy ani modlení na křížové cestě vně kostela.

Očekávaná obnova církevního života po pádu komunistického režimu v roce 1989 se neuskutečnila (Kučerová a kol., 2011).

6.5.3. Poutní místo Bazilika Navštívení Panny Marie v Hejnicích

Bazilika Navštívení Panny Marie v severočeských Hejnicích je spjata s legendou o zázračném uzdravení těžce nemocné ženy a dítěte chudého řemeslníka, který po zjevení andělů ve snu připevnil na lípu sošku bohorodičky, kterou koupil

od řezbáře v Žitavě. Po poražení staré lípy, postavili sošku madonky na pařez, nad kterým tesař postavil kapli, a na místě se začali scházet poutníci ze širokého okolí.

Od roku 1211 bylo nad kmenem staré lípy s madonkou postaveno několik kapliček, protože počet poutníků stále rostl. Hejnice se tak staly významným poutním místem, a sice druhým největším v bývalé dunajské monarchii. Ročně přichází asi 120 000 poutníků a návštěvníků do barokního chrámu, vysvěceného v roce 1725. Chrám s dvojicí věží, který byl postaven podle projektů pražského architekta italského původu Marcuse Antonia Canevalle je největším kostelem v severních Čechách (Damaschke a Stübner, 2012).

Hejnická svatyně je jednodílná stavba o půdorysu latinského kříže s bočními kaplemi. Vstupní průčelí je dvouvěžové (Boháč a Macek, 1995).

Atmosféru baziliky, ohromující svou velikostí a krásou, umocňují překrásné zrestaurované fresky vídeňského profesora Andrese Grolla, které vytvářel v letech 1902 – 1906. Nejpůsobivější jsou fresky přímo v kopuli, znázorňující Ukřižování Páně, Oslavení sv. Kříže a Nanebevzetí Panny Marie (Řeháček a Vinklát, 1999). Pozadí hlavního oltáře vytvořil na fresce jezuitský bratr Josef Kramolín v r. 1787. Hlavní oltář zdobí milostná soška Madony s osmdesátých let 14. století, která je z lipového dřeva a měří 39 cm. Bývá nazývána „Mater formosa“ (Spanilá matka), v levé ruce drží malého Ježíška, v pravé jablko. V bočních kaplích jsou ze druhé poloviny 18. století oltáře sv. rodiny a sv. Františka Xaverského, ve východní části lodi křídlový oltář s plastikou P.M., sv. Kateřiny a sv. Barbory z konce 15. století.

Kostel je obklopen ambity, otevřenými do dvora pilířovými arkádami. (Boháč a Macek, 1995). Dále si je též možno prohlédnout rodovou hrobku Clam – Gallasů v katakombách (Řeháček a Vinklát, 1999).

V sousedství chrámu se nachází rekonstruovaná budova bývalého františkánského kláštera, postaveného hrabětem Franzem F. Gallasem podle projektu A. M. Canavalleho v letech 1692 – 1696. Dnes je v něm umístěno Mezinárodní centrum duchovní obnovy (Řeháček a Vinklát, 1999).

6.5.4. Poutní cesty do Hejnic

Pout', v symbolickém smyslu je pout' zároveň iniciačním aktem a úkonem odevzdání. Vyskytuje se v náboženských vírácích, které přiznávají zvláštní nadpřirozenou moc či sílu určitým místům. V křesťanské Evropě se k cílům

náboženských poutí, zejména výročním poutím k místním kostelům v den jejich zasvěcení nebo v den svátku jejich patrona, soustředil společenský život včetně komediantů. S postupnou ateizací se tento zvyk osamostatnil od náboženského původu a pouť se tak v profánním světě stala synonymem zábavního parku.

Poutní cesty jsou jedním z nejtypičtějších znaků krajiny Frýdlantska. Jejich význam je i pro utváření místní infrastruktury, když byly především do 19. století využívány i jako cesty obchodní. Jejich typickým znakem je četný výskyt božích muk, která je lemují (Heinzl, 2010).

Vznik historických poutních stezek v oblasti Novoměstska a Ludvíkova pod Smrkem souvisí s blízkostí poutního místa Hejnice, kam směřovali poutníci z Čech, Lužice i Slezska (Langrová a Tima, 2010).

První poutníci se dle legend vydávali za zázračnou madonou do Hejnic již ve 12. Století. Nejstarší dochovaný údaj o používání Pilgerweg čili Poutní cesty z Liberce do Hejnic je z roku 1562, přičemž je ovšem více než jisté, že poutníci se k hejnické Mater formose vydávali již mnohem dříve (Nevrlý a kol., 2008).

Zlatým věkem poutí bylo 17. a 18. století. Po druhé světové válce poutě zcela zanikly. Nastalo období neúcty k sakrálním památkám. Současná renesance zájmu o historii kraje pod Jizerskými horami, o stav památek i osud pomníčků a schopnost vnímat, jak ozvláštňují krajinu, je rozhodující pro jejich budoucnost i obnovení cest. (Langrová a Tima, 2010).

Řada poutních cest vedla ze všech směrů do Hejnic, nejvíce poutníků přicházelo od severu z pruského Slezska a od jihu po Staré poutní cestě. V sedle na Hemmrichu se spojovaly její dvě větve – jedna od Liberce a druhá od Jablonného, ta byla nejčastěji nazývána také „Kratzauer Wallfahrtsweg“ čili Chrastavská poutní cesta, od Mníšku však známá i jako „Haindorfer Weg“ neboli Hejnická cesta. Přes hory vedla od jihu ještě další, lidmi z Jablonecka ponejvíce využívaná Nová poutní cesta. Nebyla tak bohatě vyzdobena jako její starší sestra: jen v údolí Malého Štolpichu se z ní dochovaly výklenky pro svaté obrázky s vytesaným letopočtem 1869.

Královnou poutních cest do Hejnic bývala právě cesta z Hemmrichu, uchovala si dodnes část své krásy, stojí okolo ní většina z původních božích muk a křížů (Nevrlý a kol., 2008).

Stará poutní cesta – Hejnice, Raspenava (Dubina), Oldřichov v Hájích. Cesta je v turistických mapách značena modře.

Nová poutní cesta – Hejnice, Ferdinandov, Liberec. Cesta je v turistických mapách nazývána Liberecká poutní cesta a značena modře.

Slezská poutní cesta – Hejnice, Ludvíkov, Nové Město a dále ke státní hranici. Tato poutní cesta z větší části zanikla. Připomínají ji na mnoha místech jen boží muka. Cesta není značena.

Zhořelecká poutní cesta – patří mezi nejstarší cesty, které procházely Frýdlantskem. Na rozdíl od ostatních poutních cest nemá cíl v Hejnicích, ale v Ludvíkově, odkud sem přichází ze Zhořelce přes Závíčov, Arnoltice a Krásný Les. Poutní cestu dnes připomínají v krajině stojící boží muka (Heinzl, 2010).

6.5.4.1. Stará Slezská poutní cesta

Stará Slezská poutní cesta sloužila již před založením Nového Města pod Smrkem. Spojovala slezská sídla Liebenthal (Lubomierz), Friedeberg (Mirsk) a Strassberg (Ulicko) s Ludvíkovem, jednou z nejstarších vsí Frýdlantska. Dále pokračovala do poutního místa Haindorf (Hejnice). Říkalo se jí proto i „Poutní“.

Jedna větev cesty vedla od krčmy ve Schwarzbachu (Czerniawa Zdrój) kolem Rapické hory a štoly „Beránek Boží“. Hlavní větev cesty vedla od krčmy Strasskretscham ve Strassbergu (Ulicko) přes les, potok Lomnici, kolem bývalé Liščí farmy mezi loukami a dál přes Ztracený potok do Ludvíkova. Od Nového Města se později připojovala cesta vedoucí od dnešní zahrádkářské kolonie v místě, kde se nalézá obnovený Neumannův kříž.

Za hospodářského rozmachu v 19. stol., po vybudování silnic od města k hranici (1840) a do Ludvíkova (1886), historická slezská cesta, jako obchodní, ztratila na významu. Nezmenšil se však její význam pro poutníky a turisty ve směru východ-západ. Poutní cesta patřila mezi první trasy, které členové horského spolku (DGV) opatřili značkami. Kladli si již v roce 1905 za cíl zvyšování zájmu o turismus a zlepšování podmínek pro poznávání krás Jizerských hor. Čilému turistickému ruchu pak udělala konec až 2. světová válka a doba poválečná.

Neprostopnost státní hranice mezi Československem a Polskem, dlouhodobě zanedbávaná údržba komunikací a mostů, v neposlední řadě pak důsledky kolektivizace zemědělství způsobily, že Poutní cesta je dnes zčásti neprůchozí

a v některých místech přerušena. Turistická stezka ve směru východ-západ na úpatí hor příhraniční oblasti chybí (Langrová a Tima, 2010).

6.5.4.2. Zhořelecká poutní cesta

Zhořelecká cesta (Görlitzer Weg) vycházela ze Zhořelce (Görlitz) , směřovala na Zawidów (původně Seidenberg) a přes Krásný Les (Schönwald) obcházela kopec Chlum a spojovala Ludvíkov pod Smrkem s místy pro celou oblast významná. Území Frýdlantska patřilo původně do vlastnictví biskupství v Míšni (Meissen) a bylo spravováno proboštvím Seidenberg. Do vlastnictví rodu Biberštejnů přešlo v roce 1278. Ve věcech správy církevních záležitostí ale zdejší farnosti náležely k míšeňskému biskupství až do doby rekatolizace.

Největší význam měla cesta v době, kdy kolem roku 1300 vznikl v Ludvíkově jeden z nejstarších kostelů v oblasti, který 1346 je písemně doložen v písemnostech proboštví Zawidów. Nad Ludvíkovem se cesta napojovala na Starou slezskou cestu.

Zbytky Zhořelecké cesty najdeme za Ludvíkovem při silnici ve směru do Raspenavy v místě, kde před válkou stávala Scholcova hospoda, dnes se tu nalézá farma Peklo. Jižním směrem cesta stoupá kolem božích muk „Dolní kaplička“ k Ludvíkovskému vrchu. Tato část cesty je dodnes v historickém majetku města Nové Město pod Smrkem, v horní části však v rámci zcelování pozemků za socialistické kolektivizace zemědělství je přerušena. Zanikla i část cesty kolem kopce Chlum, kde vznikl vojenský prostor.

Severním směrem Zhořelecká cesta procházela oblastí nejstaršího osídlení na Frýdlantsku přes Krásný Les, Arnoltice, Pertoltice, Habartice do dnes polského Zawidówa a dále do Zhořelce. Její přesný průběh není znám. Zčásti se historická cesta změnila na silnice, zčásti na polní cesty, některé úseky zanikly (Langrová a Tima, 2010).

6.5.4.3. Stará poutní cesta

Původní Stará poutní cesta byla mnohem delší, než jak je známa dnes a jak je zakreslována v mapách. Cesty byly vlastně dvě, přičemž k jejich spojení docházelo právě v Oldřichově v Hájích. Odtud pokračovaly již jako spojené k horizontu Oldřichovského sedla a dál do Hejnic.

První z poutních cest vedla z Liberce a vzpomínána je již v roce 1562 jako Pilgersteig – volně přeloženo „poutní stezka“. Užívána byla jako spojnice mezi Libercem a horním tokem řeky Smědé, tudíž vedla přes Hejnice. Postupem staletí název Pilgersteig zanikl a místní začali užívat nového označení Alte Strasse – Stará cesta.

Druhá z poutních cest vedla až ze vzdáleného Jablonného v Podještědí. Její trasa směřovala od Jablonného přes Chrastavu, na Novou Ves, Mníšek a v Oldřichově v Hájích se spojila se svou sestrou vinoucí se od Liberce. I tato cesta nesla v historii dvě jména. Část byla nazývána Kratzauer Wallfahrtsweg – Chrastavská poutní cesta, avšak od Mníšku byla známá pod názvem Haindorferweg – Hejnická cesta.

Za staletí, co cesta existuje, změnila svou podobu a dá se říci i účel. Hojná procesí směřující k hejnickému obrázku - sošce Panny Marie - vystřídali výletníci a turisté, ovšem cíl všech byl a je shodný (Heinzl, 2004).

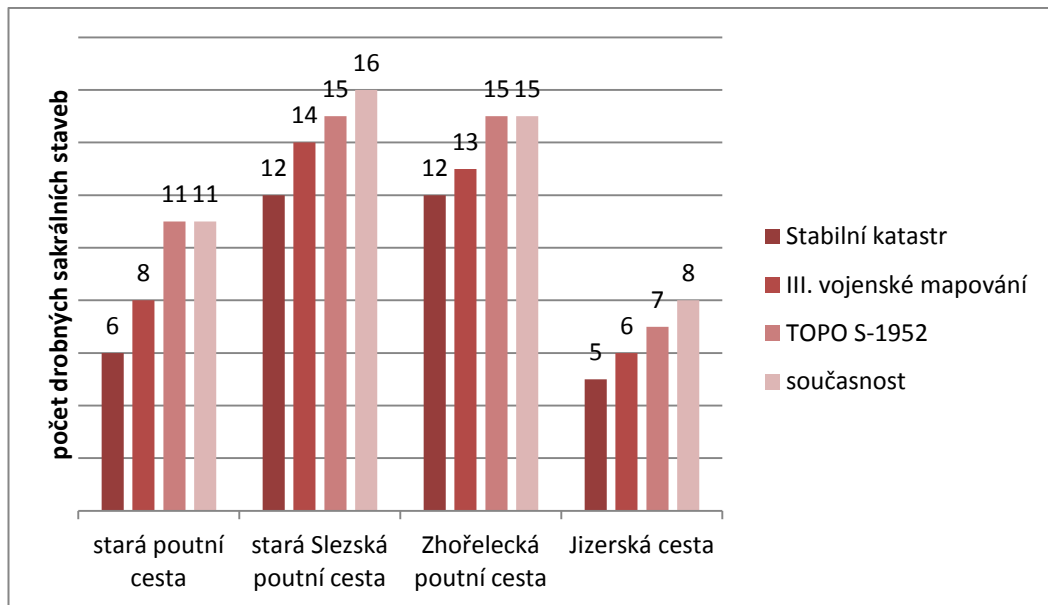
6.5.4.4. Jizerská cesta

Jizerská cesta byla nejvýhodnější cestou ze semilského panství přes Jizerku a Smědavu – na ní prý vybírali v 16. století navarští páni i mýto (Nevrlý, 1981).

7. Výsledky a přínosy

7.1. Drobné sakrální stavby – zanesení do tabulek a grafu

Na základě terénního průzkumu a nastudování historických map bylo ve vybraném území v Jizerských horách lokalizováno 33 existujících a 7 zaniklých staveb, drobné sakrální architektury, spadajících do systému poutních cest. U existujících staveb byl určen typ objektu, datace objektu, stav objektu, lokalizace a GPS poloha (tab. 1 - 4). Byl zhotoven graf popisující časovou osu, dle mapových podkladů, výstavby božích muk při poutních cestách (obr. 49). Pro každou z existujících staveb drobné sakrální stavby byla pořízena fotodokumentace (obr. 1 – 32) uvedena v příloze této práce.

Obr. 49 Nárůst počtu drobných sakrálních staveb dle mapových podkladů (zdroj: vlastní terénní průzkum, www.cuzk.cz)

Tento graf (obr. 49) poukazuje na postupné zvyšování počtu drobných sakrálních staveb ve vybraném zájmovém území. Nelze tvrdit, že šlo jen o dostavování nových božích muk podél poutních cest. Některé stavby v průběhu let zanikaly například v důsledku odsunu původních obyvatel a následném dosídlování po II. světové válce obyvateli bez vztahu k historii této krajiny.

Číslo objektu	Typ objektu	Datace	stav	Lokalizace	GPS	Obrázek č.
739448-1-e	Boží muka	-	1-po rekonstrukci	Raspenava, Liberec	15°07'43.08''E 50°52'08.55''N	1
739448-2-e	Boží muka	-	1- po rekonstrukci	Raspenava, Liberec	50°52'36.01"N, 15°08'34.47"E	2
739448-3-e	Boží muka	-	1- po rekonstrukci	Raspenava, Liberec	50°52'35.32"N, 15°08'47.97"E	3
739448-4-e	Boží muka	-	5	Raspenava, Liberec	50°52'48.62"N, 15°09'11.79"E	4
739448-5-e	Boží muka	-	1- po rekonstrukci	Raspenava, Liberec	50°52'52.32"N, 15°09'20.15"E	5
739448-6-e	Boží muka	-	5	Raspenava, Liberec	50°52'56.64"N, 15°09'36.39"E	6
739448-7-e	Boží muka s nikou	-	3	Raspenava, Liberec	50°52'59.85"N, 15°09'46.56"E	7
739448-8-e	Boží muka	1862	1- po rekonstrukci	Raspenava, Liberec	15°10'02.82''E 50°52'56.68''N	8
739448-9-e	Boží muka s nikou	-	3	Raspenava, Liberec	50°52'53.27"N, 15°10'18.70"E	9
638196-10-e	Boží muka		4	Hejnice, Liberec	50°52'33.66"N, 15°10'47.55"E	10
638196-11-e	Boží muka		2- po rekonstrukci	Hejnice, Liberec	50°52'33.75"N, 15°10'56.92"E	11
638196-33-z	Boží muka	-	zaniklé	Hejnice, Liberec	50°52'32.87"N, 15°10'56.52"E	1

Tab. 1 Stará poutní cesta (Zdroj: vlastní terénní průzkum, www.cuzk.cz)

Poutní cesta má ve vybraném území (k.ú. Raspenava, k.ú. Hejnice) celkem 12 zastavení. Tato cesta se dochovala v nejlepším stavu oproti ostatním poutním cestám do Hejnic. Dochovala se také všechna zastavení, kromě jednoho zaniklého přímo před Bazilikou Navštívení Panny Marie v Hejnicích. Většina božích muk na této cestě je po celkové nebo částečné rekonstrukci. Jen 3 boží muka jsou, zatím, zchátralá a nejsou dochovaná celá.

Číslo objektu	Typ objektu	Datace	Stav	Lokalizace	GPS	Obrázek č.
706523-38-z	Boží muka	-	zaniklý	Nové Město pod Smrkem, Liberec	-	6
706523-22-e	Boží muka	1829	1-po rekonstrukci	Nové Město pod Smrkem, Liberec	50°55'04.55"N, 15°15'05.64"E	22
706515-37-z	Boží muka	-	zaniklý	Ludvíkov pod Smrkem, Liberec	50°55'01.06"N, 15°13'53.95"E	5
706515-21-e	Boží muka	1855	1-po rekonstrukci	Ludvíkov pod Smrkem, Liberec	50°54'57.83"N, 15°13'24.64"E	21
706515-20-e	Boží muka s nikou	-	1-po rekonstrukci	Ludvíkov pod Smrkem, Liberec	50°54'49.18"N, 15°12'51.18"E	20
706515-19-e	Boží muka	-	3-po rekonstrukci	Ludvíkov pod Smrkem, Liberec	50°54'34.78"N, 15°12'07.23"E	19
706515-18-e	Boží muka	1791	1-po rekonstrukci	Ludvíkov pod Smrkem, Liberec	50°54'34.49"N, 15°12'07.23"E	18
706515-36-z	-	-	zaniklý	Ludvíkov pod Smrkem, Liberec	50°54'19.93"N, 15°12'05.73"E	4
706515-17-e	Boží muka	-	2-po rekonstrukci	Ludvíkov pod Smrkem, Liberec	50°54'09.28"N, 15°12'11.51"E	17
679381-16-e	Boží muka	1887	5	Lázně Libverda, Liberec	50°53'46.63"N, 15°11'48.74"E	16
679381-15-e	Boží muka	-	4	Lázně Libverda, Liberec	50°53'42.99"N, 15°11'42.04"E	15
679381-14-e	Boží muka	-	4	Lázně Libverda, Liberec	50°53'33.09"N, 15°11'29.23"E	14
679381-13-e	Boží muka	-	5	Lázně Libverda, Liberec	50°53'29.95"N, 15°11'30.30"E	13
679381-35-z	Boží muka	-	zaniklé	Lázně Libverda, Liberec	50°53'13.66"N, 15°11'12.83"E	3
638196-12-e	Boží muka s nikou	-	1-po rekonstrukci	Hejnice, Liberec	50°53'03.56"N, 15°11'07.89"E	12
638196-34-z	Boží muka	-	zaniklé	Hejnice, Liberec	50°52'44.85"N, 15°10'53.63"E	2
638196-11-e	Boží muka	-	2- po rekonstrukci	Hejnice, Liberec	50°52'33.75"N, 15°10'56.92"E	11
638196-33-z	Boží muka	-	zaniklé	Hejnice, Liberec	50°52'32.87"N, 15°10'56.52"E	1

Tab. 2 Stará Slezská poutní cesta (zdroj: vlastní terénní průzkum, www.cuzk.cz)

Poutní cesta přechází hranici s Polskem v Novém Městě pod Smrkem a jde přes lesy a pastviny do Ludvíkova pod Smrkem, kde se napojuje na stávající asfaltovou silnici vedoucí přes Lázně Libverda do Hejnic. Cesta od státní hranice s Polskem je zaniklá až po asfaltovou silnici do obce Ludvíkov pod Smrkem. Znatelná je pouze v lesích u státní hranice, na pastvinách o její existenci vypovídají volně stojící drobné sakrální stavby. Na této poutní cestě je v současnosti 8 zrekonstruovaných božích muk, 4 zchátralá a 6 božích muk chybí zcela.

Číslo objektu	Typ objektu	Datace	Stav	Lokalizace	GPS	Obrázek č.
706507-26-e	Boží muka	-	1	Hajniště, Liberec	50°55'51.18"N, 15°11'50.91"E	26
706515-25-e	Boží muka	-	1- po rekonstrukci	Ludvíkov pod Smrkem, Liberec	50°55'13.30"N, 15°12'19.23"E	25
706515-24-e	Boží muka	-	1- po rekonstrukci	Ludvíkov pod Smrkem, Liberec	50°55'09.97"N, 15°12'20.08"E	24
706515-39-e	Boží muka	-	5	Ludvíkov pod Smrkem, Liberec	50°54'58.56"N, 15°12'26.49"E	nepořizeno 7
706515-23-e	Boží muka	1779	1-po rekonstrukci	Ludvíkov pod Smrkem, Liberec	50°54'53.28"N, 15°12'23.04"E	23
706515-19-e	Boží muka	-	3-po rekonstrukci	Ludvíkov pod Smrkem, Liberec	50°54'34.78"N, 15°12'07.23"E	19
706515-18-e	Boží muka	1791	1-po rekonstrukci	Ludvíkov pod Smrkem, Liberec	50°54'34.49"N, 15°12'07.23"E	18
706515-36-z	-	-	zaniklý	Ludvíkov pod Smrkem, Liberec	50°54'19.93"N, 15°12'05.73"E	4
706515-17-e	Boží muka	-	2-po rekonstrukci	Ludvíkov pod Smrkem, Liberec	50°54'09.28"N, 15°12'11.51"E	17
679381-16-e	Boží muka	1887	5	Lázně Libverda, Liberec	50°53'46.63"N, 15°11'48.74"E	16
679381-15-e	Boží muka	-	4	Lázně Libverda, Liberec	50°53'42.99"N, 15°11'42.04"E	15
679381-14-e	Boží muka	-	4	Lázně Libverda, Liberec	50°53'33.09"N, 15°11'29.23"E	14
679381-13-e	Boží muka	-	5	Lázně Libverda, Liberec	50°53'29.95"N, 15°11'30.30"E	13
679381-35-z	Boží muka	-	zaniklé	Lázně Libverda, Liberec	50°53'13.66"N, 15°11'12.83"E	3
638196-12-e	Boží muka s nikou	-	1-po rekonstrukci	Hejnice, Liberec	50°53'03.56"N, 15°11'07.89"E	12
638196-34-z	Boží muka	-	zaniklé	Hejnice, Liberec	50°52'44.85"N, 15°10'53.63"E	2
638196-11-e	Boží muka	-	2- po rekonstrukci	Hejnice, Liberec	50°52'33.75"N, 15°10'56.92"E	11
638196-33-z	Boží muka	-	zaniklé	Hejnice, Liberec	50°52'32.87"N, 15°10'56.52"E	1

Tab. 3 Zhořelecká poutní cesta (zdroj: vlastní terénní průzkum, www.cuzk.cz)

Poutní cesta je vedena ze Zhořelce, v Habarticích přechází státní hranici a dále vede do Ludvíkova pod Smrkem. Bohužel existuje mnoho dohadů o jejím správném průběhu krajinou. Dle nastudování map si myslím, že vedla z nedaleké obce Hajniště, kudy je nejkratší přímá cesta na státní hranice do Habartic. Poutní cesta z velké části kopíruje Starou Slezskou poutní cestu, 9 současných a 4 zaniklá zastavení mají totožná. Pro jedno zastavení nemohl být zhotoven snímek z důvodu stojícího plotu v těsné blízkosti božích muk. Tato boží muka jsou polorozpadlá (číslo objektu: 706515-39-e).

Číslo objektu	Typ objektu	Datace	Stav	Lokalizace	GPS	Obrázek č.
604658-32-e	Boží muka	-	1-po rekonstrukci	Bílý Potok, Liberec	50°52'03.97"N 15°13'59.22"E	32
604658-31-e	Boží muka	-	1-po rekonstrukci	Bílý Potok, Liberec	50°52'29.34"N 15°13'00.40"E	31
604658-30-e	Boží muka	-	5	Bílý Potok, Liberec	50°52'34.63"N 15°12'46.97"E	30
604658-40-z	-	-	Zaniklé	Bílý Potok, Liberec	50°52'35.10"N 15°12'44.44"E	8
638196-29-e	Boží muka	-	3	Hejnice, Liberec	50°52'31.72"N 15°12'35.18"E	29
638196-28-e	Boží muka	-	1-po rekonstrukci	Hejnice, Liberec	50°52'23.38"N 15°11'53.74"E	28
638196-27-e	Boží muka	-	1-po rekonstrukci	Hejnice, Liberec	50°52'32.05"N, 15°11'19.66"E	27
638196-11-e	Boží muka	-	2- po rekonstrukci	Hejnice, Liberec	50°52'33.75"N, 15°10'56.92"E	11
638196-33-z	Boží muka	-	zaniklé	Hejnice, Liberec	50°52'32.87"N, 15°10'56.52"E	1

Tab. 4 Jizerská cesta (zdroj: vlastní terénní průzkum, www.cuzk.cz)

Poutní cesta vedla přes vrcholky Jizerských hor do údolí řeky Smědé a podél ní přes obec Bílý Potok k poutnímu místu do Hejnic. Ve vybraném zájmovém území je při cestě 7 zastavení, ke kterým patřila také dvoje boží muka, ta jsou v současné době zaniklá. Tato cesta se během let měnila a nedochovala se totožná s původní poutní cestou. Hlavní změny v cestní síti jsou na území Hejnic, v Bílém Potoce změněná není.

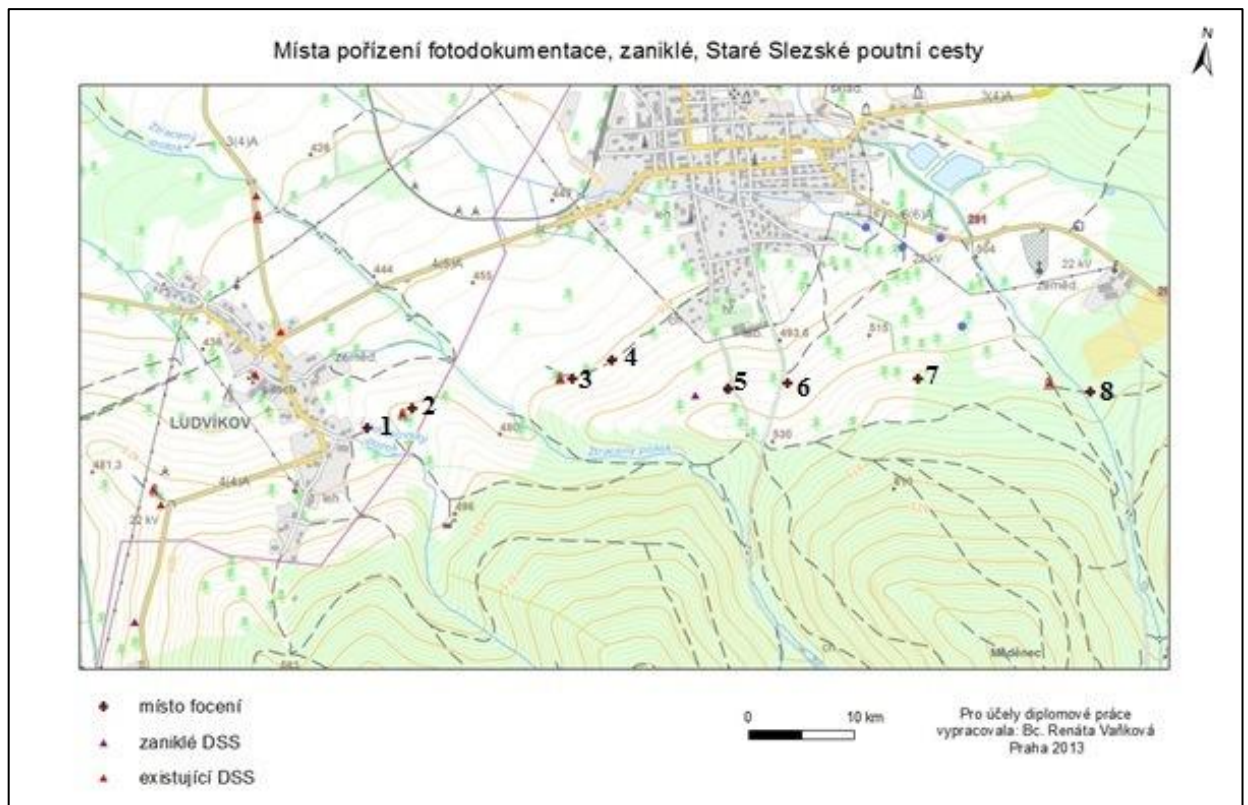
7.2. Drobné sakrální stavby – zanesení do map současných a map III. vojenského mapování

Lokalizované objekty byly zaneseny do map zachycujících současnost a map III. vojenského mapování (mapa 4 – 15 viz přílohy). V mapách jsou místa objektů označena trojúhelníky červené a fialové barvy. Červené trojúhelníky značí existující stavby a fialové trojúhelníky značí zaniklé stavby. U každého z trojúhelníků je uvedeno číslo, které se shoduje s číslem obrázku v pořízené fotodokumentaci (obr. 1 – 32), uvedené v příloze této práce, a zároveň je uvedeno v tabulkách (tab. 1 – 4).

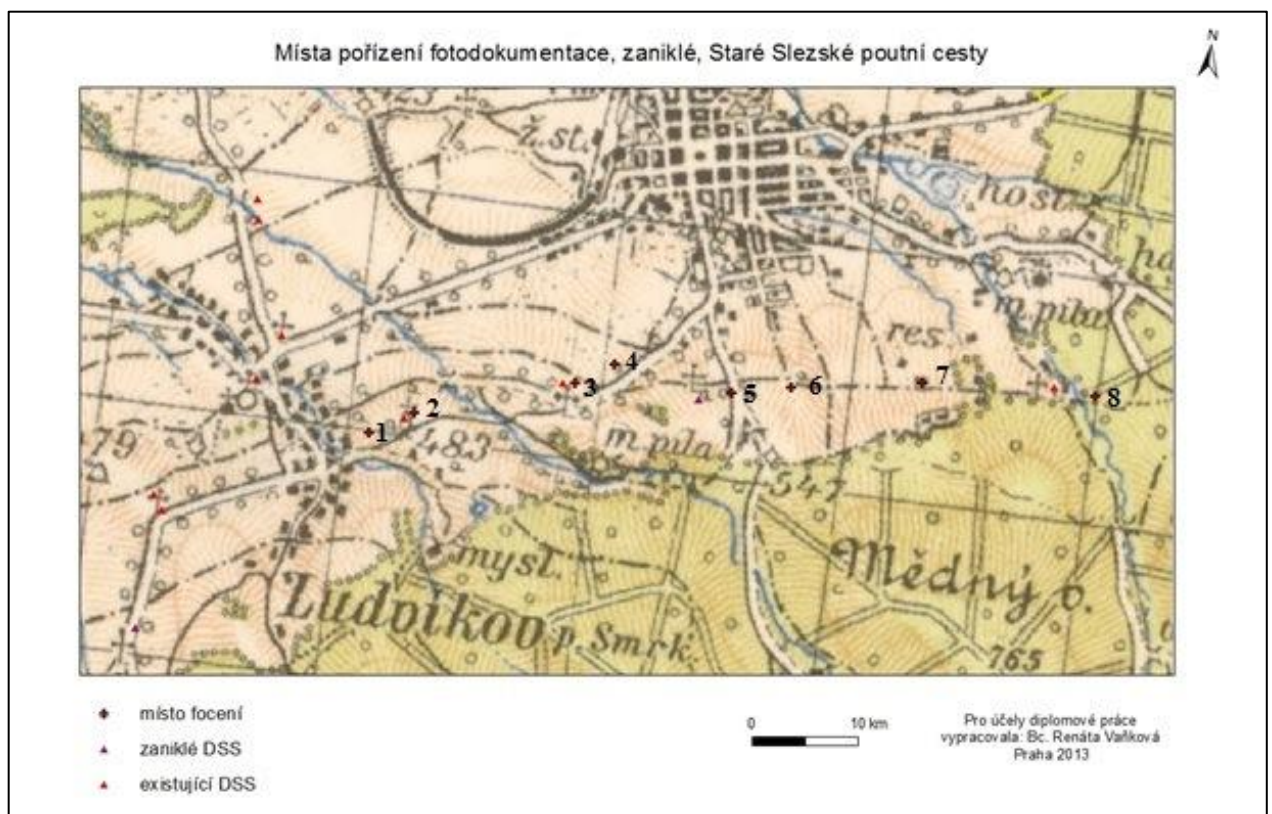
7.3. Zaniklá část Staré Slezské poutní cesty

Změna krajinného rázu během let v okolí poutních cest do Hejnic je nejlépe vidět podél Staré Slezské poutní cesty. V této práci jsem citovala Hladíka a Pivcovou (2005), kteří tvrdí, že se odhaduje, že mezi lety 1950 a 1989 bylo zlikvidováno celkově na 158 000 km polních cest, 49 000 km mezí, 4 000 km stromořadí, 3 600 ha rozptýlené zeleně. Tuto skutečnost můžeme vidět na historických mapách například Stabilního katastru a III. vojenského mapování. Průběh zaniklé cesty je zanesen do map (mapa 13 a 14), kde na mapě III. vojenského mapování (mapa 14) je cesta zakreslena i s božími muky. Dokladem současného stavu těchto zaniklých cest a mezí je fotodokumentace Staré Slezské poutní cesty s vizualizacemi průběhu zaniklých cest (obr. 33 - 48), v úseku z Ludvíkova pod Smrkem přes Nové Město pod Smrkem na státní hranice s Polskem.

Kudy vedla kdysi poutní cesta je, při opuštění zastavěné části Ludvíkova pod Smrkem, znatelné díky paměti krajiny a také díky osamocené Resselově kapličce mezi dvěma stromy v louce (Obr. 33), která byla součástí poutní cesty. Dále tato cesta vedla od Resselovy kapličky přes louku v místě, kde dnes stojí oplůtek s elektrickým proudem (Obr. 35). Je zde znatelná nerovnost. Cesta vedla až ke Ztracenému potoku, který lemují stromy, přes něž se poutníci dostávali k Neumannovu kříži. Dříve se u Neumannova kříže protínaly polní cesty (Obr. 37), dnes je zde jedna sezonní cesta určená pro přechod dobytka mezi pastvinami, nebo pro přejezd zemědělských strojů. Cesta poté vedla, pod vodojemem v Novém Městě pod Smrkem, ke dvěma lípám, mezi nimiž stála dnes zaniklá, boží muka. Na této části cesty, jako snad jediné, není zcela patrné, že zde vedla cesta. Tuto skutečnost připomínají pouze dvě lípy v louce (Obr. 39, 41). Pokud pokračujeme dál, dostaneme se na „Horní pastviny“ dříve „Obere Huttung“, kde je dnes nejvíce znatelná zaniklá cesta. Dříve vedla, dnes zarostlou mezí, v současné době je cesta vyježděná zemědělskými a lesnickými stroji více vlevo (Obr. 43). Přes tento kus louky se dostaneme do nedalekého lesa, kde je cesta stále znatelná (Obr. 45), což je zapříčiněno tím, že nebylo třeba ji rozorávat či ničit. Po pár stech metrech stojí při cestě, na rozhraní lesa a louky, Schwertnerův kříž, poslední dnešní zastavení na této poutní cestě. Cesta dál pokračuje lesem, kde přechází říčku Lomnici (Obr. 48), přes kterou vedl v dřívějších dobách most, a míří na státní hranici s Polskem.

Mapa 2 Aktuální mapa zaniklé cesty

Mapa 3 Mapa III. vojenské mapování

Obr. 33 Zaniklá polní cesta vedoucí okolo Resselovy kapličky do Nového Města pod Smrkem.

Obr. 34 Přibližná vizualizace zaniklé cesty

Obr. 35 Zaniklá polní cesta pokračující od Resselovy kapličky přes Ztracený potok (obklopen stromy na konci louky) k Neumannovu kříži

Obr. 36 Přibližná vizualizace zaniklé cesty

Obr. 37 Na místě, kde dnes, stále, stojí Neumannův kříž, se nacházela křižovatka polních cest. Dnes je zde pouze jedna polní cesta, která je neudržována a slouží sezónně pro přejezd zemědělských strojů, při sekání luk, nebo pro přechod dobytka mezi pastvinami

Obr. 38 Přibližná vizualizace zaniklé cesty

Obr. 39 Pod vodojemem, v pravé horní části snímku stojí v louce dvě lípy, při kterých stál kříž, který je dnes již zaniklý. Polní, poutní, cesta, která míjela tento kříž, je již dnes také zaniklá

Obr. 40 Přibližná vizualizace zaniklé cesty

Obr. 41 Pohled na stojící lípy, pod vodojemem, od Nového Města pod Smrkem na Ludvíkov pod Smrkem

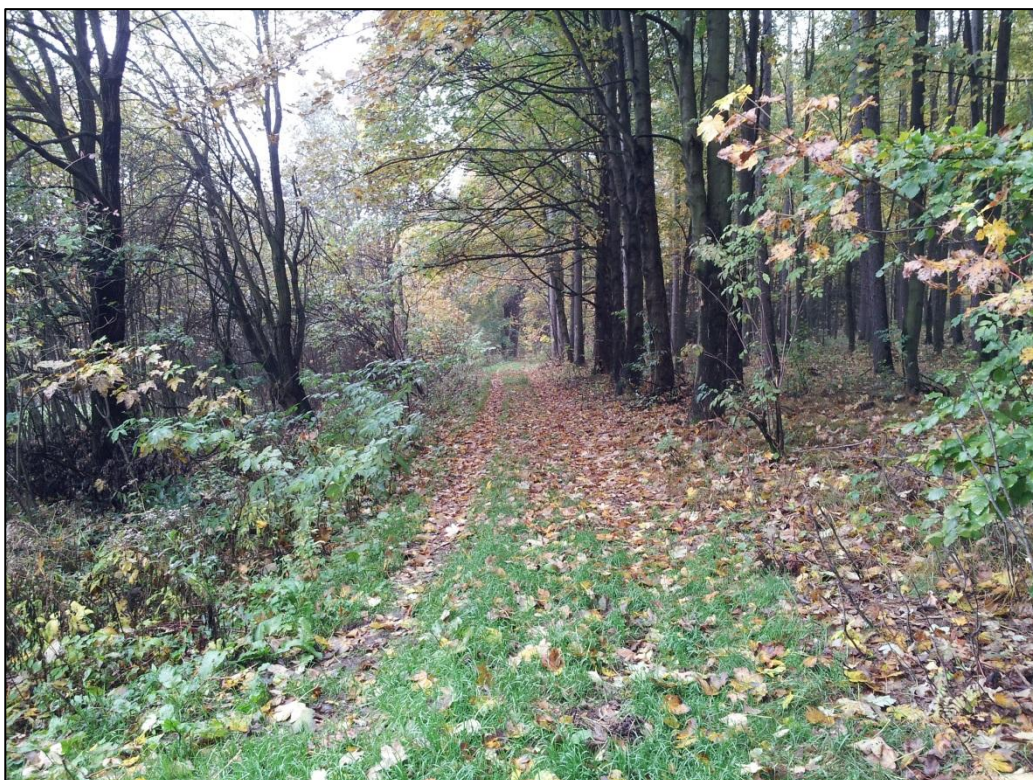
Obr. 42 Přibližná vizualizace zaniklé cesty

Obr. 43 Cesta pokračovala přes „Obere Huttung“ („Horní pastviny“) skrz scelený půdní blok, kde je jejím pozůstatkem zarostlá neobdělávaná mez

Obr. 44 Přibližná vizualizace zaniklé cesty

Obr. 45 Poutní cesta pokračovala skrz les, kde, díky nepotřebě rozorání, je stále znatelná.

Obr. 46 Přibližná vizualizace zaniklé cesty

Obr. 47 Od Schwertnerova kříže vede, dnes úzká, pěšina lesem k potoku a přes něj dále na hranice s Polskem

Obr. 48 Přibližná vizualizace zaniklé cesty

8. Diskuse

Česká republika podobně jako většina postkomunistických zemí se ještě plně nenaučila rozlišovat mezi obecním a soukromým. Předešlý režim kladl nepřiměřený důraz na ochranu socialistického vlastnictví, ale kyvadlo změn se od té doby zhouplo do jiné krajní polohy, kterou je ochrana soukromého vlastnictví (Cílek, 2010).

Cílek (2010) ve své publikaci vyzývá k povšimnutí, jak neběžné a nepopulární je v této době zastávat se obecných zájmů, ale jak časté a „normální“ je hájit zájmy své anebo určité ekonomické či politické skupiny. Dle něj se v tomto pojetí obecné a socialistické jeví jako stejné zlo.

Cílek (2010) je kritický k mnohým soukromým vlastníkům, kteří zakazují používat veřejných cest protínajících jejich pozemky anebo oplocují své parcely až k řece, aniž by bylo možné projít po jejím břehu. Síť cest v krajině tak řídne, nejenom protože mnoho polních cest není využíváno a zarůstá, ale také pro sobectví soukromých vlastníků rušících historické právo na cesty. Přitom podle § 63, zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, v platném znění má každý právo na volný průchod přes pozemky ve vlastnictví či nájmu státu, obce nebo jiné právnické osoby, pokud tím nezpůsobí škodu na majetku či zdraví jiné osoby a nezasahuje-li do práv na ochranu osobnosti či sousedských práv. Je přitom povinen respektovat jiné oprávněné zájmy vlastníka či nájemce pozemku a obecně závazné právní předpisy. Orná půda, louky a pastviny jsou z oprávnění vyloučeny v době, kdy může dojít k poškození porostů či půdy nebo při pastvě dobytka.

Kyselka (2006) ve svém příspěvku na konferenci o venkovské krajině míní, že dochované staré cesty vykazují četné prvky starobylosti. Důležitá byla i výsadba solitér na rozcestích, těchto cest, často v kombinaci se sochou, křížkem nebo alespoň svatým obrázkem. Starých cest se dochovalo jen jejich malé množství díky pozemkovým úpravám, v době kolektivizace. Jak uvádí Lokoč a kol. (2010), byly vytvořeny nejen snadněji obhospodařovatelné lány dlouhé i několik kilometrů, avšak zároveň monotónní, nedostupná, málo členitá krajina typická monokulturami a nedostatkem stabilních ekosystémů, s tím dle Voničky a kol. (2010) mizí meze a polní, často úvozové cesty osázené ovocnými stromy. Ze starých katastrálních map lze vyčíst, o kolik hustší byla cestní síť před zemědělskou kolektivizací a jak snadno prostupné cestními stromořadími, bylo území, kde je dnes jediný lán (Kyselka, 2006). Dnes orné půdy neustále ubývá, mnohá pole zůstávají ležet ladem

a zarůstají zavlečenými, plevelnými rostlinami. V celém regionu je zaváděno pastevectví, travnaté plochy bývají sklizené jen jedenkrát v roce. Obraz krajiny se neustále zjednodušuje a krajina se postupně uzdravuje (Vonička a kol., 2010).

Pokud mluvíme o devastaci samotných sakrálních památek, ta je plně rozvinuta nástupem průmyslové revoluce kolem poloviny 19. století (Cílek a kol., 2011). Jejich existence se ve volné krajině často stala ideologicky nepřijatelnou. Mnohé z nich byly zničeny nebo záměrně poškozovány, jak tvrdí Lazárek a kol. (2012).

Hájek (2008) má na problematiku socialismu jiný názor, který uvádí ve své knize, dle něj je období socialismu historickou skutečností. Píše, že krajinný vývoj nespěje od dobrého ke špatnému. Nejhorší proměny, jako scelování pozemků, byly v již dávno rozběhnutém procesu industrializace krajiny. Procesy těchto změn byly zviditelněny po roce 1945, protože se v té době snížil počet obyvatel českých zemí na počet z roku 1890.

Neutěšitelná situace se začala měnit až po roce 1989, kdy přirozená spojitost obyvatel s jejich sídlem pomalu probouzela zájem o historii místa kde žijí a byly zahájeny první rozsáhlejší kroky k záchraně drobných sakrálních staveb. Díky úsilí obcí, nadšených jednotlivců a zájmových sdružení se společně a různými nadačními fondy, dary, ale i státní podporou podařilo a daří tento zdevastovaný památkový fond postupně obnovovat (Hájek a kol., 2010).

Nastává otázka, z jakých důvodů se obnovuje péče o drobné sakrální památky. Dle Cílka (2011) je krajina krajinou proto, že do ní člověk po staletí vkládal paměť, rytmus a řád. K nejviditelnějším projevům tohoto úsilí patří bezesporu drobná sakrální architektura. Z dnešního pohledu dotváří kulturní rozměr krajiny a dodává jí měkkost a přívětivost. Stavitelé a tvůrci kaplí, kapliček, božích muk a křížů však při jejich budování měli na mysli především duchovní rozměr staveb, které byly do krajiny zasazeny s nebývalým přirozeným citem pro harmonii a pro symboliku stavby samé či jejich umístění (Cílek a kol., 2011).

Další otázkou je, proč se lidé začínají zajímat o téma drobných sakrálních památek. Skrze kříže, boží muka, studánky, aleje, meze atd. vnímáme krajinu, která tak není jen neuchopitelným prostorem, ale i místem k zastavení (Kyselka, 2006). Ochrana kulturního dědictví je vizitkou každého kulturního státu. Ochranou památek se myslí zejména zabránění jejich přímé likvidaci, zchátrání, znehodnocení nevhodnými úpravami, ale též aktivní obnova kulturních památek (Sklenička, 2003).

V neposlední řadě se ptám, zda se jedná o snahu znovuobjevení historie. Po druhé světové válce došlo k velkým demografickým změnám (Cílek a kol., 2011). K zániku stovek staveb velmi výrazně přispěl odsun německého obyvatelstva z pohraničí (Hájek a kol. 2010). Lokoč a kol. (2010) udává, že se odsun týkal téměř tří milionů českých Němců žijících na zhruba třetině území České republiky. Nevrlý a kol. (2008) doplňuje, že na jeho místo přišli noví lidé ze všech možných koutů naší země.

Frýdlantsko nebylo nikdy dosídleno, a tak v šedesátých letech minulého století došlo téměř v každé zdejší obci ke zbourání četných neobydlených stavení (Vonička a kol. 2010). Barbarská neúcta k dílu předchůdců a vandalismus příchozích měla na svědomí poškozování a ničení také mnoha sakrálních památek (Nevrlý a kol., 2008). Zaniklo tedy množství obcí a částí některých obcí, osad a samot a s nimi většina kaplí, kapliček, křížů a božích muk. Svědectví o jejich existenci vydávají již jen staré mapy a fotografie, případně trosky dochované v krajině (Hájek a kol., 2010). Ty jsou zřetelné pouze podle zbytků zdí, propadlých sklepů, studen, teras z bývalých polí (Lokoč a kol., 2010).

Obnova drobných sakrálních staveb je i pro přilákání turistů do kraje, potvrzuje to Kyselka (2006), který tvrdí, že ochota a nadšení skupiny obyvatel, kterým není lhostejné, kde a jak žijí, je proto, že chtějí, aby se v jejich kraji líbilo i jiným lidem (Kyselka, 2006). Langrová a Tima (2010) míní, že drobné památky v Novém Městě pod Smrkem a bezprostředním okolí dotvářejí místní kolorit a zaslouží si propagaci, jelikož pamětihodností se v městě mnoho nezachovalo a prezentace kulturního dědictví k rozvoji cestovního ruchu je nezbytná.

Několik z řady dobrých příkladů najdeme třeba v údolí řeky Smědé. Tady je za mnohými opravami vidět práce místní restaurátorky Vanesy Trostové z Bílého Potoka. Z její dílny pocházejí i jedna z nejhezčích opravených božích muk, jež stojí nad bílopotockým Křížem Milénia; další najdeme například pod chatou Bártlova bouda či v Luhu nebo u Nového Města pod Smrkem (Nevrlý a kol., 2008).

Lazárek a kol. (2012) si myslí, že moderní člověk potřebuje více než kdy jindy návrat k životním a spirituálním jistotám, které v minulosti pomáhaly našim předkům překonávat svízele všedního dne. Jednou z možností může být putování tradiční českou krajinou. Krajinou s polní cestou lemovanou stromořadím, která směřuje k prosté bílé kapli na vzdáleném horizontu.

9. Závěr

V nejsevernějších Čechách se nachází Frýdlantsko, jedinečný kraj, kde se střetávají kultury lužickosrbská s německou a německá s českou. Tento kraj je poznamenaný, dlouhá léta obývaný, německými obyvateli. Velký význam má poutní místo v Hejnicích, kam mířily zástupy poutníků z Čech, Německa i Polska. Mimo jiné i díky nim vznikaly poutní cesty, s drobnými sakrálními stavbami, které procházely tímto krajem.

Pro vybrané území v Jizerských horách byla vytvořena, v této práci, databáze objektů drobné sakrální architektury, která vychází ze znalosti zdejší oblasti autora práce a z historických mapových podkladů. Následná analýza jedné části z vybraného území prokázala vliv drobných sakrálních staveb na vnímání krajiny, z hlediska krajinného rázu, před obdobím nástupu socialismu a kolektivizace, která byla značně změněna a ve které se dochovaly právě tyto historické stavby, díky nimž si můžeme s pomocí historických map představit tehdejší podobu dané krajiny. V dnešní době tyto stavby slouží spíš jako orientační body, než jako stavby se smyslem náboženským.

Jak píše ve své publikaci Hájek a kol.(2010): „Každá, i ta nejdrobnější stavba má svoji historii, kterou je nutné při obnově a záchraně brát v úvahu a respektovat ji. Při záchraně kaple, božích muk či kříže nezachraňujeme pouze stavbu samotnou, ale zachraňujeme i její duši, v níž je otisknuta celá historie od jejího vzniku až do dnešního dne“.

10. Seznam použité literatury

BELISOVÁ, N. 2008: Chraňte památky, půjčte jim na zimu svetr, obnova drobných památek v krajině. Týdeník Princip. Děčín. 174 s. ISBN: 978-80-254-3362-1

BOHÁČ, P., MACEK, J. 1995: Poutní místa v Čechách. DEBORA s.r.o. Praha. 286 s. ISBN: 80-85923-07-6

BROWN, G., BRABYN, L. 2012: The extrapolation of social landscape values to a national level in New Zealand using landscape character classification. Applied Geography 35. s 84-94. Elsevier. Netherland. ISSN: 1470-160X

BUZKOVÁ, T., KOVÁŘOVÁ, E., ŠAMAL, J., MALÁTOVÁ, D., SKALICKÁ, D. 2010: Drobné sakrální stavby v katastrech všech místních částí obce Kunžak. ZŠ Sira Nicholase Wintona. Kunžak. 145 s.

CÍLEK, V. 2010: Krajiny vnitřní a vnější. Dokořán, s.r.o. Praha. 269 s. ISBN: 80-7363-042-7

CÍLEK, V., LOŽEK, V., MUDRA, P., KUBÍKOVÁ, J., ŠPRYŇAR, P., ČTVERÁK, V. SCHMELZOVÁ, R., OBERMAJER, J., ŽÁK, V., KUBÍK, M., GREMLICA, T., DANĚČEK, V. 2011: Obraz krajiny, pohled ze středních Čech. Dokořán s.r.o. Praha. 310 s. ISBN: 978-80-7363-205-2

DAMASCHKE, K., Dr. STÜBNER, F. 2012: Unterwegs auf der Via Sacra. Lusatia Verlag. Bautzen. 239 s. ISBN: 978-3-936758-71-9

FLEKALOVÁ, M. 2006: Příprava studijní podpory k problematice hodnocení krajinného rázu. Venkovská krajina, sborník příspěvků. ZO ČSOP Veronica. Brno. s. 36-39. ISBN: 80-239-7166-2

GREENWOOD, CH., PEARSE, R., PASLEY, S., BEVERLEY, L. 2011: Landscape Character Guidance in Cumbria Landscape Character Guidance and Toolkit. Cumbria Country Council. [cit. 17. 2. 2014]

<http://www.cumbria.gov.uk/eLibrary/Content/Internet/538/755/2789/406869467.pdf>,

HÁJEK, P. 2008: Jde pevně kupředu naše zem. Krajina českých zemí v období socialismu 1948-1989. Malá skála. Praha. 163 s. ISBN: 9788086776071

HERMANN, A., KUTTNER, M., HAINZ-RENETZEDER, CH., KONKOLY-GYURO, E., TIRÁSZI, Á., BRANDENBURG, CH., ALLEX, B., ZIENER, K., WRBKA, T. 2014: Assessment framework for landscape services in European cultural landscapes: An Austrian Hungarian case study. Ecological Indicators 37. s 229-240. Elsevier. Netherland. ISSN: 1470-160X

HÁJEK, P., NOVOTNÁ, H., VINAŘOVÁ, A., VEVERKOVÁ, Z., LAVIČKA, R. 2010: Obnova a údržba drobné sakrální architektury, základní principy a zásady. MAS Sdružení růže. Nakladatelství HALAMA. České Budějovice. 48 s. ISBN: 978-80-87082-18-8

HEINZL, J. 2004: Stará poutní cesta k hejnickému obrázku. Časopis Krkonoše 6/2004. První novinová společnost, a.s., MEDIAPRINT a KAPA Pressegrasso, s.r.o. Praha. s. 30-32. ISSN: 0323-0694

HEINZL, J. 2010: Studie: Drobné památky na Frýdlantsku. Náš Kraj, o.s. Liberec. 21 s.

HLADÍK, J., PIVCOVÁ, J. 2005: Pozemkové úpravy a ÚSES. Seminář „ÚSES-zelená páteř krajiny“. Ministerstvo zemědělství. Ústřední pozemkový úřad. Praha. 4 s.

JELLEMA, A., STOBBELAAR, D., GROOT, J. C. J., ROSSING, W. A. H. 2009: Landscape character assessment using region growing techniques in geographical information systems. Journal of Environmental Management 90. s 161-174. Elsevier. Netherland. ISSN: 1470-160X

KARPAŠ, R., BURDA, J., PRYLL, T., NÁDENÍK, K., HAVRÁNKOVÁ, A. 2009: Minerální vody a lázně in Jizerské hory 1, O mapách, kamení a vodě. Nakladatelství RK. Liberec. s 464-483 . ISBN: 978-80-87100-08-0

KRACÍKOVÁ, L., BELLING, V. 2003: Středověká sakrální architektura na Frýdlantsku. Společnost přátel starožitností. Praha. 127 s. ISBN: 80-86204-11-1

KUBAČÁK, A. 2011: Historie vlastnických vztahů k půdě a pozemkových úprav. Pozemkové úpravy č 76. Ministerstvo zemědělství České republiky-Ústřední pozemkový úřad. Praha. s. III-V. ISSN: 1214-5815

KUČA, K. 1997: *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku 2. díl.* Praha: Libri, s. 57 – 60. ISBN 80-85983-14-1.

KUČERA, Z., BLÁHA, J. D., KUČEROVÁ, S., HUPKOVÁ, M., REEVES, D. 2012: Katolická poutní místa v Česku na počátku 21. století. P3K s.r.o. Praha. 24 s. ISBN: 978-80-87343-10-4

KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z., REEVES, D., HUPKOVÁ, M. 2011: Poutní místa v kulturním dědictví české společnosti. Geografické rozhledy České geografické společnosti. č. 4. Česká geografická společnost s.r.o. Praha. s. 22-23. ISSN: 1210-3004

KYSELKA, I. 2006: Drobné prvky a historické struktury venkovské krajiny-fuknce, ochrana a možnosti obnovy. Venkovská krajina, sborník příspěvků. ZO ČSOP Veronica. Brno. s.122-125. ISBN: 80-239-7166-2

LANGROVÁ, H., TIMA, V. 2010: Osud krajiny v křížích a božích mukách-Ludvíkov pod Smrkem jako příklad. Studio Rubens, s.r.o. Liberec. 27 s.

LANGROVÁ, H., TIMA, V. 2010: Studie obnovy a využití kulturního dědictví v oblasti Novoměstska a Ludvíkova pod Smrkem. MASiF. Frýdlant. 53 s.

LAZÁREK, O., LAZÁREK, P. 2012: Drobné sakrální památky v regionu Národního parku Podyjí / Thayatal. Malý průvodce krajinou spirituálních staveb. Správa Národního parku Podyjí. Znojmo

LÁZŇOVSKÝ, P. 2011: Historie pozemkových úprav před rokem 1989. Pozemkové úpravy č 76. Ministerstvo zemědělství České republiky-Ústřední pozemkový úřad. Praha. s. VI. ISSN: 1214-5815

LOKOCZ, E., RYAN, R. L., SADLER, A. J. 2011: Motivations for land protection and stewardship: Exploring place attachment and rural landscape character in Massachusetts. Landscape and Urban Planning 99. s 65-76. Elsevier. Netherland. ISSN: 1470-160X

LOKOČ, R., LOKOČOVÁ, M., KOLÁŘOVÁ, M. 2010: Vývoj krajiny v České republice. Lipka. Brno. s. 67-79. ISBN: 978-80-904807-3-5

LOW, J., MÍCHAL, I. 2003: Krajinný ráz. Lesnická práce s.r.o. Kostelec nad Černými lesy. 689 s. ISBN: 80-86386-27-9

MIKŠOVSKÝ, M., ZIMOVÁ, R. 2006: Historická mapování Českých zemí. ČVUT. Praha. 9 s.

NEVRLÝ, M. 1981: Kniha o Jizerských horách. Severočeské nakladatelství Ústí nad Labem. Ústí nad Labem. 363 s. ISBN: 45-003-81

NEVRLÝ, M., PIKOUS, J., ŘEHÁČEK, M., SIMM, O. 2008: Připomínky zašlých časů-pomníčky Jizerských hor. Jizersko-ještědský horský spolek. Liberec. 246 s. ISBN: 978-80-87095-01-0

OCMAN, P. 2009: Nerostné suroviny a jejich využívání. In Jizerské hory 1, O mapách, kamení a vodě. Nakladatelství RK. Liberec. s 144-148. ISBN: 978-80-87100-08-0

PALOUŠOVÁ, Z. 2006. Novohradské hory a Novohradské podhůří. Baset. Praha, s. 521, ISBN: 80-7340-091-X

PINTO-CORREIRA, T., KRISTENSEN, L. 2013: Linking research to practice: The landscape as the basis for integrating social and ecological perspectives of the rural. Landscape and Urban Planning 120. s 248-256. Elsevier. Netherland. ISSN: 1470-160X

ŘEHÁČEK, M., VINKLÁT, P. D. 1999: Frýdlantsko. Okresní úřad Liberec. Liberec. 44 s.

SEMOTANOVÁ, E. 2009: Kartografie Jizerských hor in Jizerské hory 1, O mapách, kamení a vodě. Nakladatelství RK. Liberec. s 68-79. ISBN: 978-80-87100-08-0

SKLENIČKA, P. 2003: Základy krajinného plánování. Naděžda Skleničková. Praha. 321 s. ISBN: 80-903206-1-9

SPF GROUP 2007: Socioekonomická studie mikroregionu Frýdlantsko, A. Analýza sociálně-ekonomického rozvoje mikroregionu [cit. 10. 3. 2014]
http://www.horskypolek.cz/files/a_analyza_soc-ek_rozvoje.pdf

TESAŘ, M. 2009: Vodopis - česká část in Jizerské hory 1, O mapách, kamení a vodě. Nakladatelství RK. Liberec. s 386-393. ISBN: 978-80-87100-08-0

TIMA, V., LANGROVÁ, H. 2011: Osud krajiny v křížích a božích mukách-Nové Město pod Smrkem. RECo design s.r.o. Chrastava. 16 s.

TOMAN, F. 2006: Historický vývoj pozemkových úprav v českých zemích. Pozemkové úpravy č. 58. Ministerstvo zemědělství České republiky-Ústřední pozemkový úřad. Praha. s. 17-19. ISSN: 1214-5815

VAN EETVELDE, V., ANTROP, M. 2009: Indicators for assessing changing landscape character of cultural landscapes in Flanders (Belgium). Land Use Polici 26. s 901-910. Elsevier. Netherland. ISSN: 1470-160X

VEVERKA, B. 2004: Georeferencování map historických vojenských mapování na území ČR. ČVUT. Praha. 5 s.

VEVERKA, B., ZIMOVÁ, R. 2008: Topografická a tematická kartografie. ČVUT. Praha. 198 s. ISBN: 8001041573

VONIČKA, P., BURDA, J., HONSA, I., MAZÁNKOVÁ, Š. 2010: Příroda Frýdlantska. Jizersko-ještědský horský spolek. Liberec. 246 s. ISBN: 978-80-87095-04-1

VOREL, I., KUPKA, J. 2011: Krajinný ráz, identifikace a hodnocení. ČVUT. Praha. 148 s. ISBN: 978-80-01-04766-8

WAGTENDONK, A. J., VERMAAT, J. E. 2014: Visual perception of cluttering in landscapes: Developing a low resolution GIS-evaluation method. Landscape and Urban Planning 124. s 85-92. Elsevier. Netherland. ISSN: 1470-160X

WASCHER, D. M. 2005: Landscape character: linking space and function in European Landscape character areas-typologies, cartography and indicators for the Assessment of Sustainable Landscapes. Alterra Report 1254. ELCAI. Information Press Oxfort UK. 160 s.

WATZKO, K. 2010: přednáška „Drobné památky“. [cit. 14. 2. 2014]
http://people.fsv.cvut.cz/~k127/K_O/PVO/07_vyznam_drobnych_pamatek.pdf

Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, v platném znění

ZHANG, H., CHEN, B., SUN, Z., BAO, Z. 2013: Landscape perception and recreation needs in urban green space in Fuyang, Hangzhou, China. Urban Forestry and Urban Greening 12. s 44-52. Elsevier. Netherland. ISSN: 1470-160X

11. Přílohy

11.1. Fotodokumentace současného stavu existujících památek

Obr. 1 Emauzský obrázek, objekt č. 739448-1-e

Obr. 2 Kříž sedláka Pepka, objekt č. 739448-2-e

Obr. 3 Kříž Wilhelma Blumricha,
objekt č. 739448-3-e

Obr. 4 Boží muka, objekt č. 739448-4-e

Obr. 5 Boží muka, objekt č. 739448-5-e

Obr. 6 Boží muka, objekt č. 739448-6-e

Obr. 7 Boží muka s nikou,
objekt č. 739448-7-e

Obr. 8 Wildnerova boží muka,
objekt č. 739448-8-e

Obr. 9 Boží muka s nikou,
objekt č. 739448-9-e

Obr. 10 Boží muka, objekt č. 638196-10-e

Obr. 11 Boží muka, objekt č. 638196-11-e

Obr. 12 Boží muka s nikou,
objekt č. 638196-12-e

Obr. 13 Boží muka s nikou,
objekt č. 679381-13-e

Obr. 14 Boží muka, objekt č. 679381-14-e

Obr. 15 Boží muka, objekt č. 679381-15-e

Obr. 16 Boží muka, objekt č. 679381-16-e

Obr. 17 Boží muka, objekt č. 706515-17-e

Obr. 18 Gottlobův kříž,
objekt č. 706515-18-e

Obr. 19 Pachtýřův kříž,
objekt č. 706515-19-e

Obr. 20 Resselova kaplička,
objekt č. 706515-20-e

Obr. 21 Neumannův kříž,
objekt č. 706515-21-e

Obr. 22 Schwertnerův kříž,
objekt č. 706523-22-e

Obr. 23 Boží muka, objekt č. 706515-23-e

Obr. 24 Boží muka, objekt č. 706515-24-e

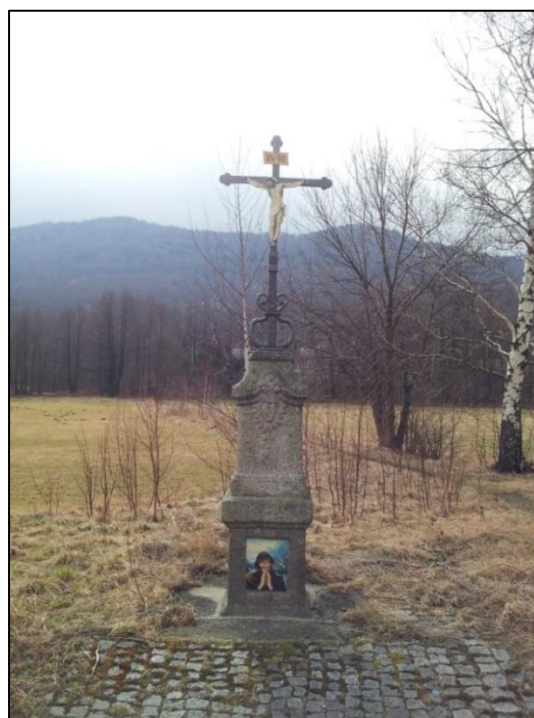
Obr. 25 Boží muka, objekt č. 706515-25-e

Obr. 26 Boží muka,
objekt č. 706507-26-e

Obr. 27 Boží muka s nikou,
objekt č. 638196-27-e

Obr. 28 Boží muka,
objekt č. 638196-28-e

Obr. 29 Boží muka, objekt č. 638196-29-e

Obr. 30 Boží muka, objekt č. 604658-30-e

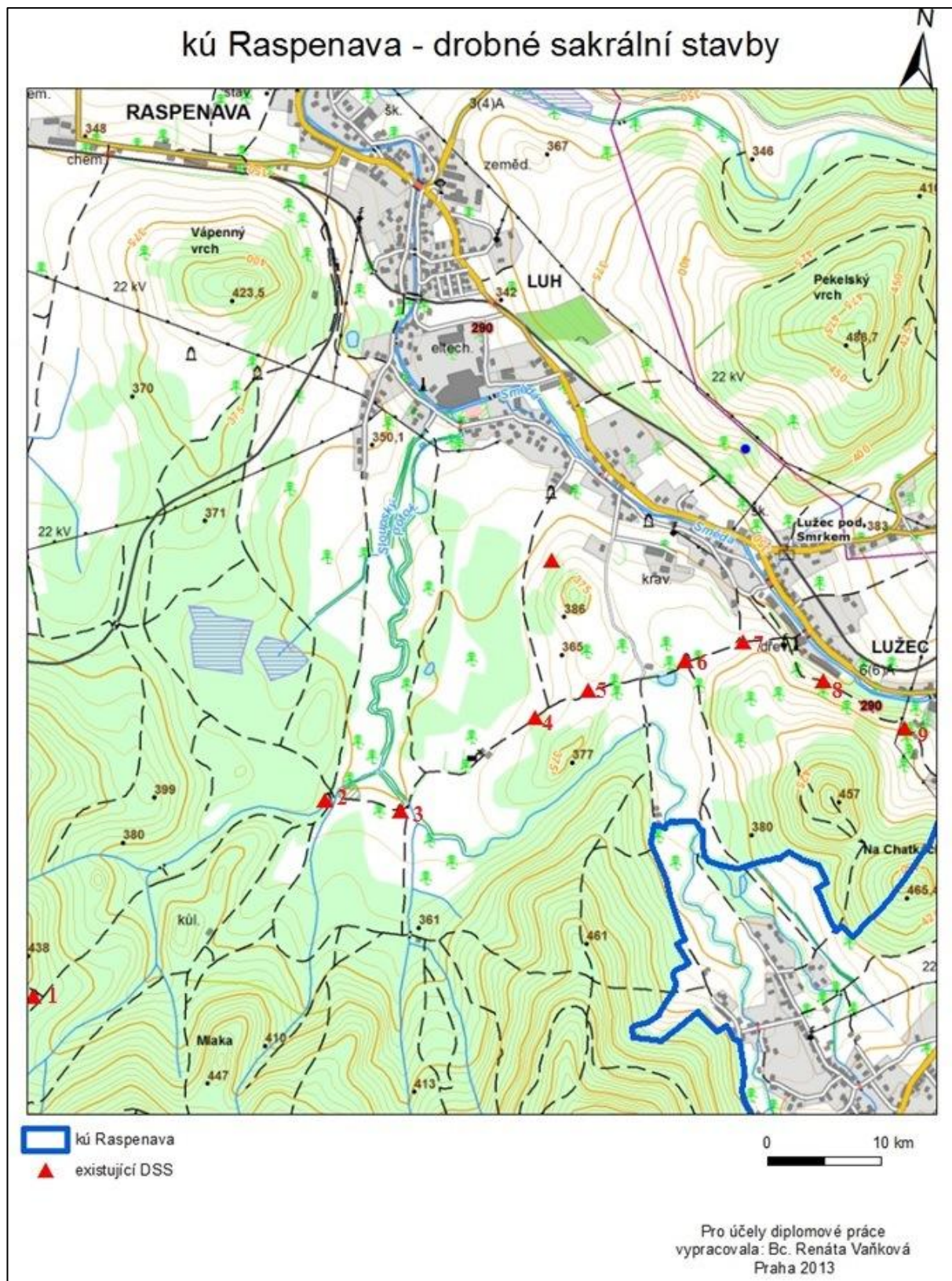

Obr. 31 Boží muka, objekt č. 604658-31-e

Obr. 32 Boží muka, objekt č. 604658-32-e

11.2. Umístění drobných sakrálních památek v mapách současných a historických

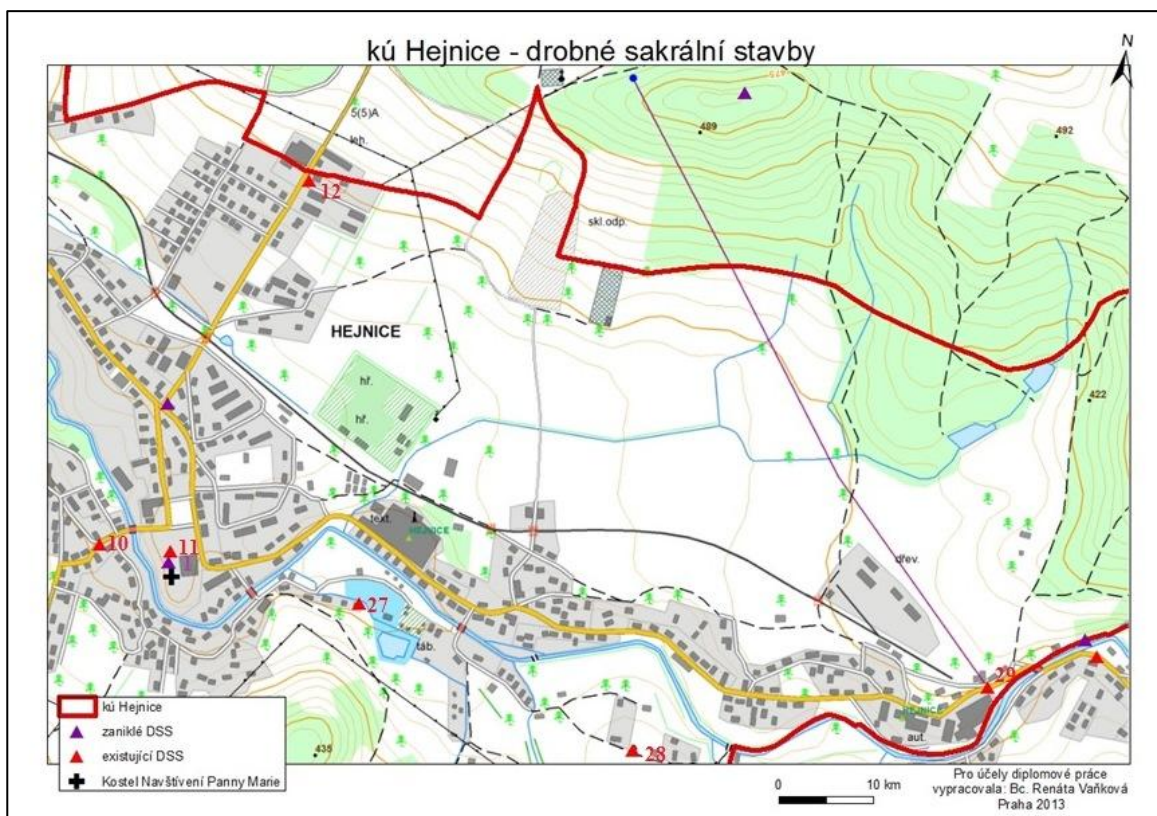

Mapa 4 Současná mapa k.ú. Raspenava s DSS Staré poutní cest

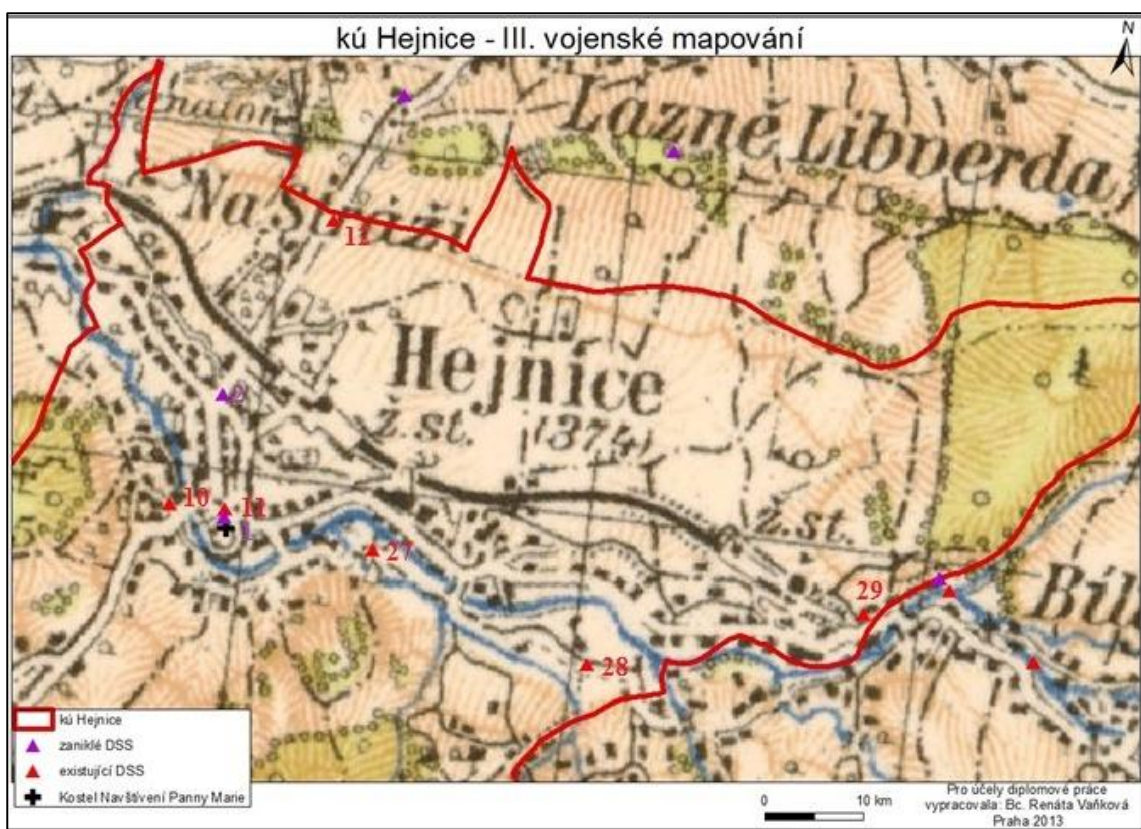
kú Raspenava - III.vojenské mapování

Mapa 5 Historická mapa k.ú. Raspenava s DSS Staré poutní cesty

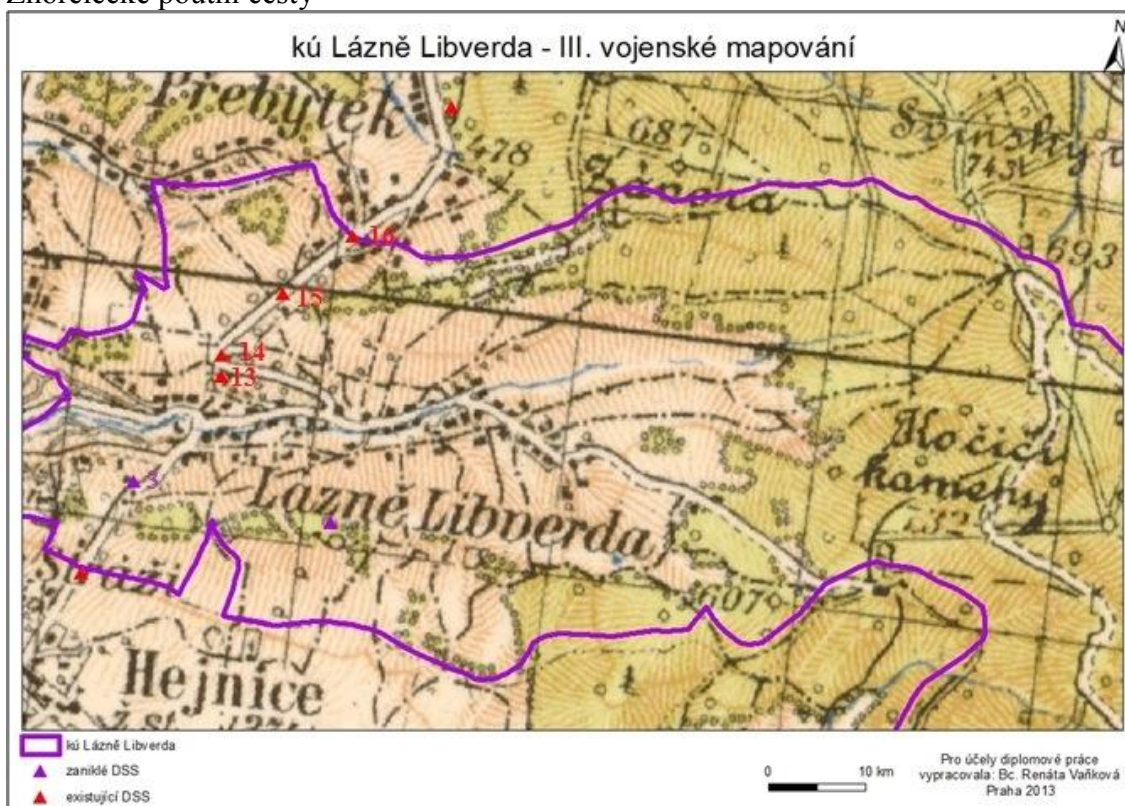
Mapa 6 Současná mapa k.ú. Hejnice s DSS Jizerské cesty, Staré poutní cesty, Staré Slezské poutní cesty a Zhořelecké poutní cesty

Mapa 7 Historická mapa k.ú. Hejnice s DSS Jizerské cesty, Staré poutní cesty, Staré Slezské poutní cesty a Zhořelecké poutní cesty

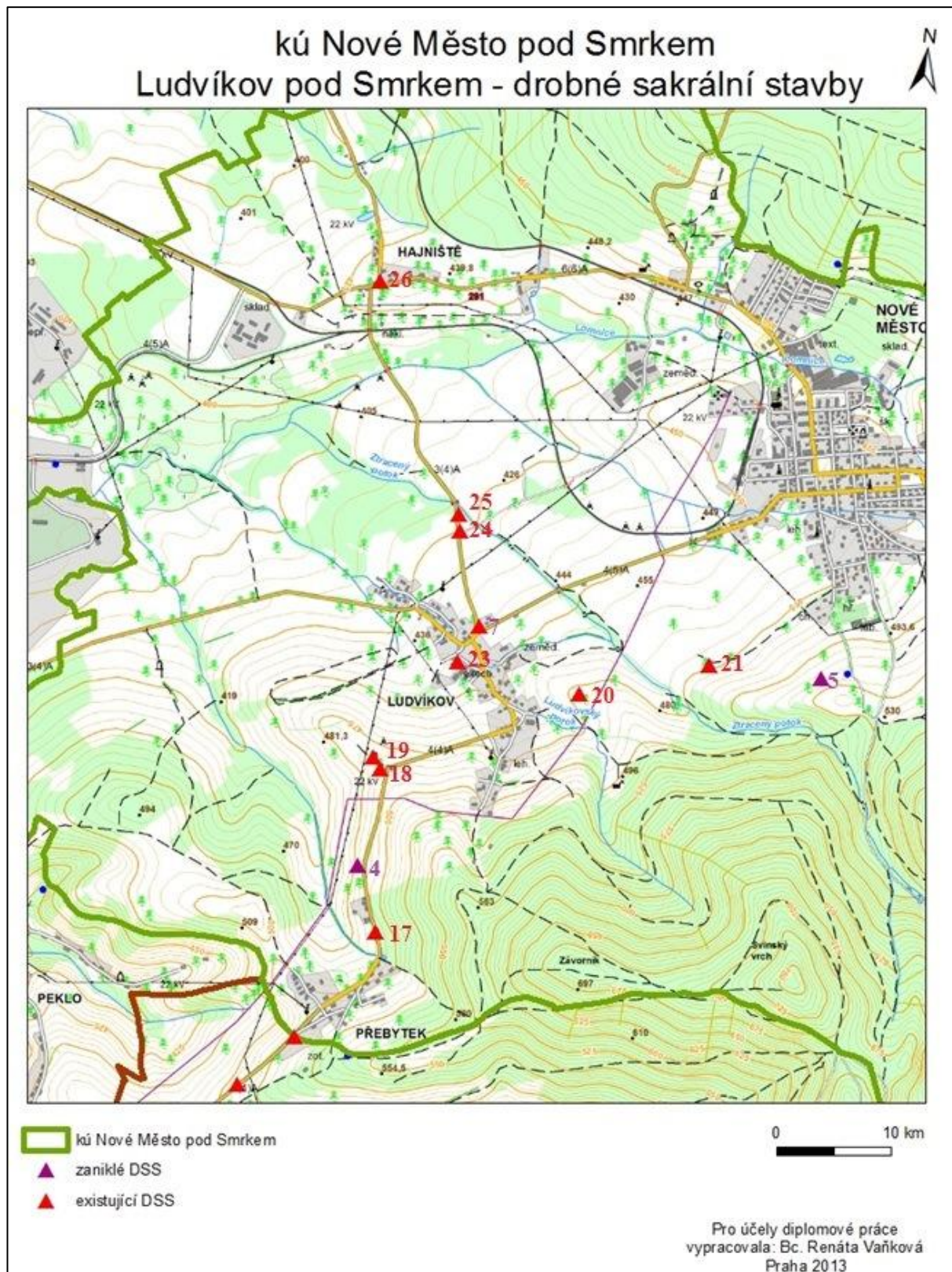

Mapa 8 Současná mapa k.ú. Lázně Libverda s DSS Staré Slezské poutní cesty a Zhořelecké poutní cesty

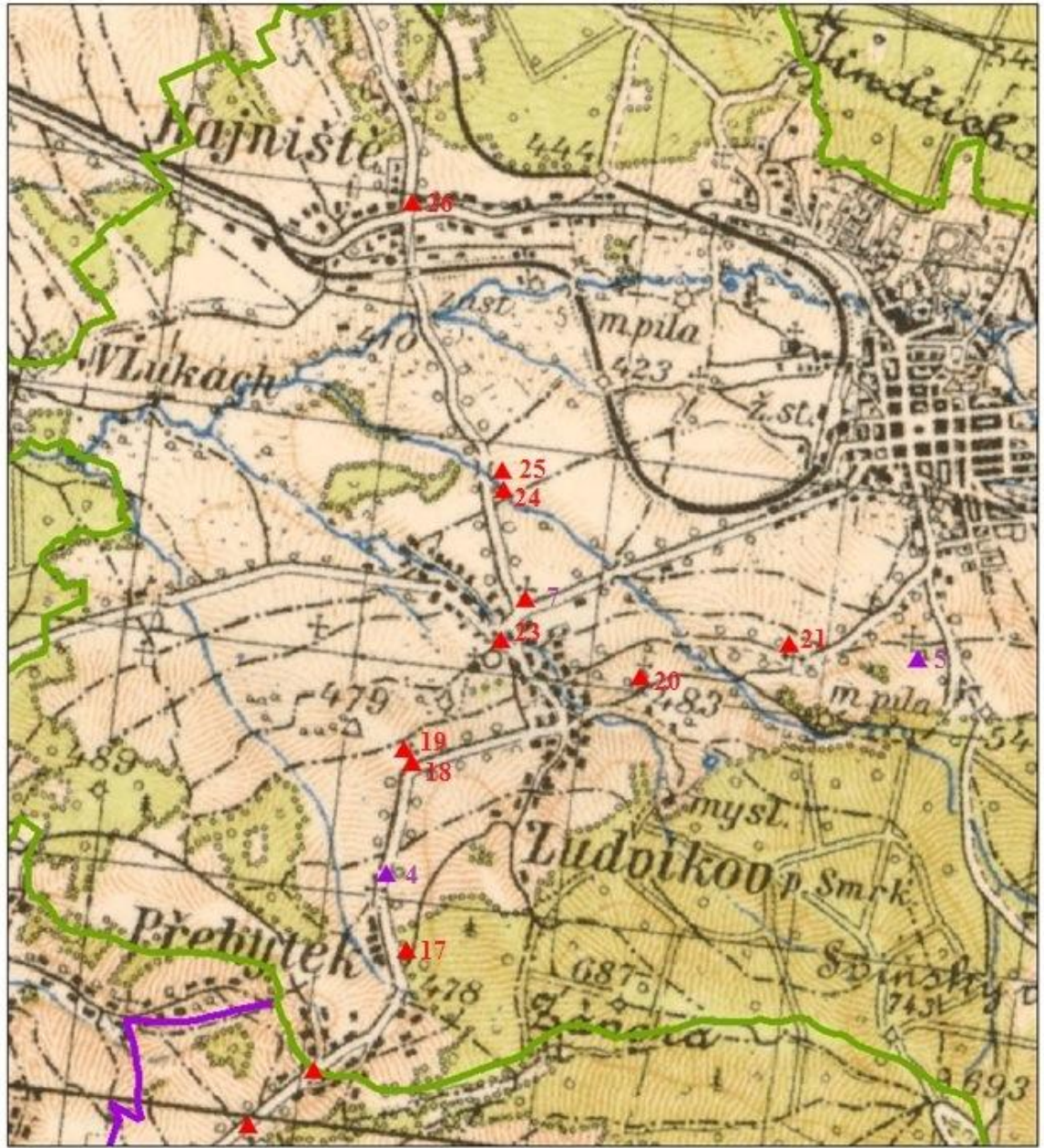
Mapa 9 Historická mapa k.ú. Lázně Libverda s DSS Staré Slezské poutní cesty a Zhořelecké poutní cesty

ků Nové Město pod Smrkem Ludvíkov pod Smrkem - drobné sakrální stavby

Mapa 10 Současná mapa k.ú. Ludvíkov pod Smrkem s DSS Staré Slezské poutní cesty a Zhořelecké poutní cesty

kú Nové Město pod Smrkem
Ludvíkov pod Smrkem - III.vojenské mapování

- kú Nové Město pod Smrkem
- zaniklé DSS
- existující DSS

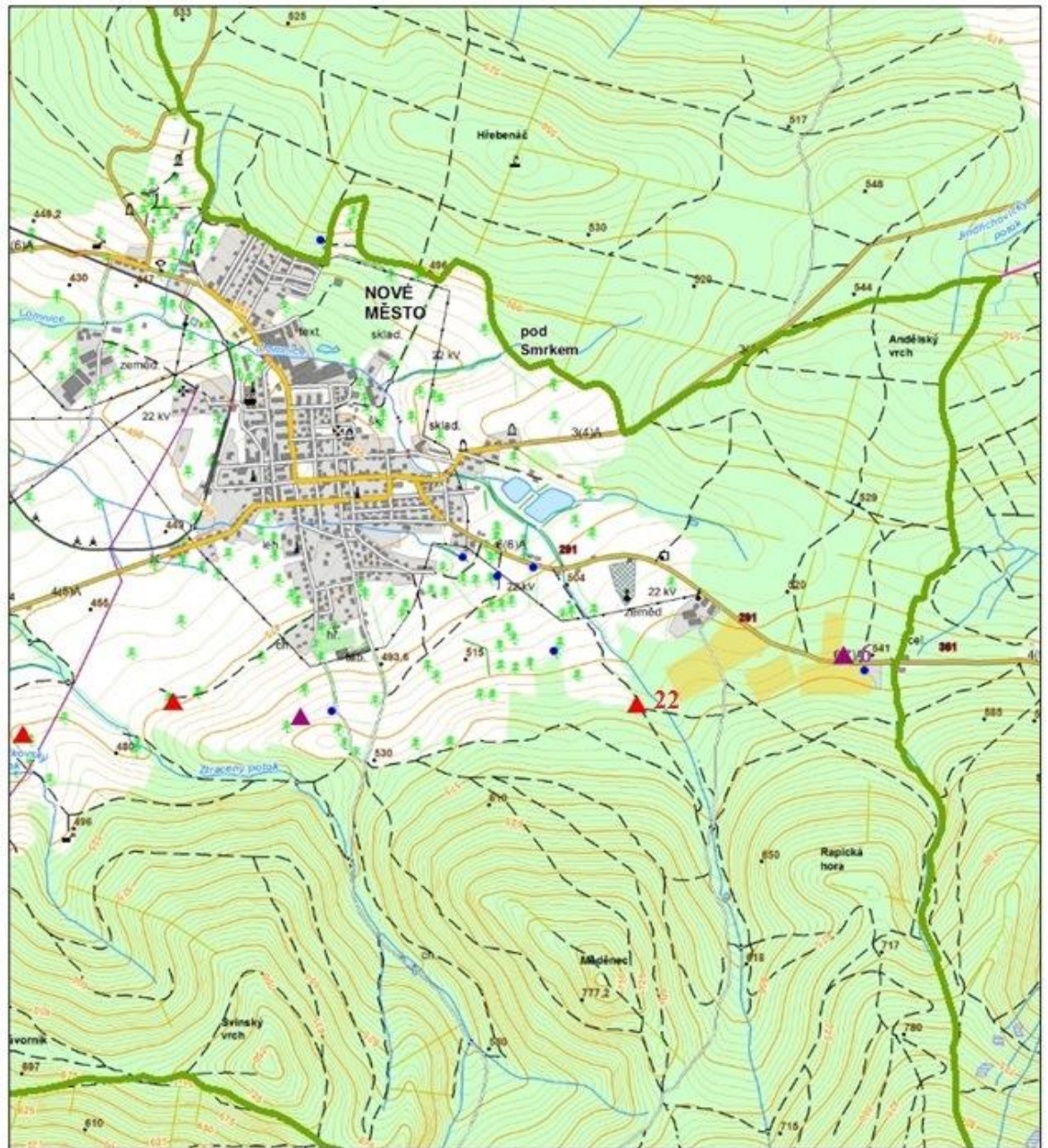
0 10 km

Pro účely diplomové práce
vypracovala: Bc. Renáta Vaňková
Praha 2013

Mapa 11 Historická mapa k.ú. Ludvíkov pod Smrkem s DSS Staré Slezské poutní cesty a Zhořelecké poutní cesty

kú Nové Město pod Smrkem - drobné sakrální stavby

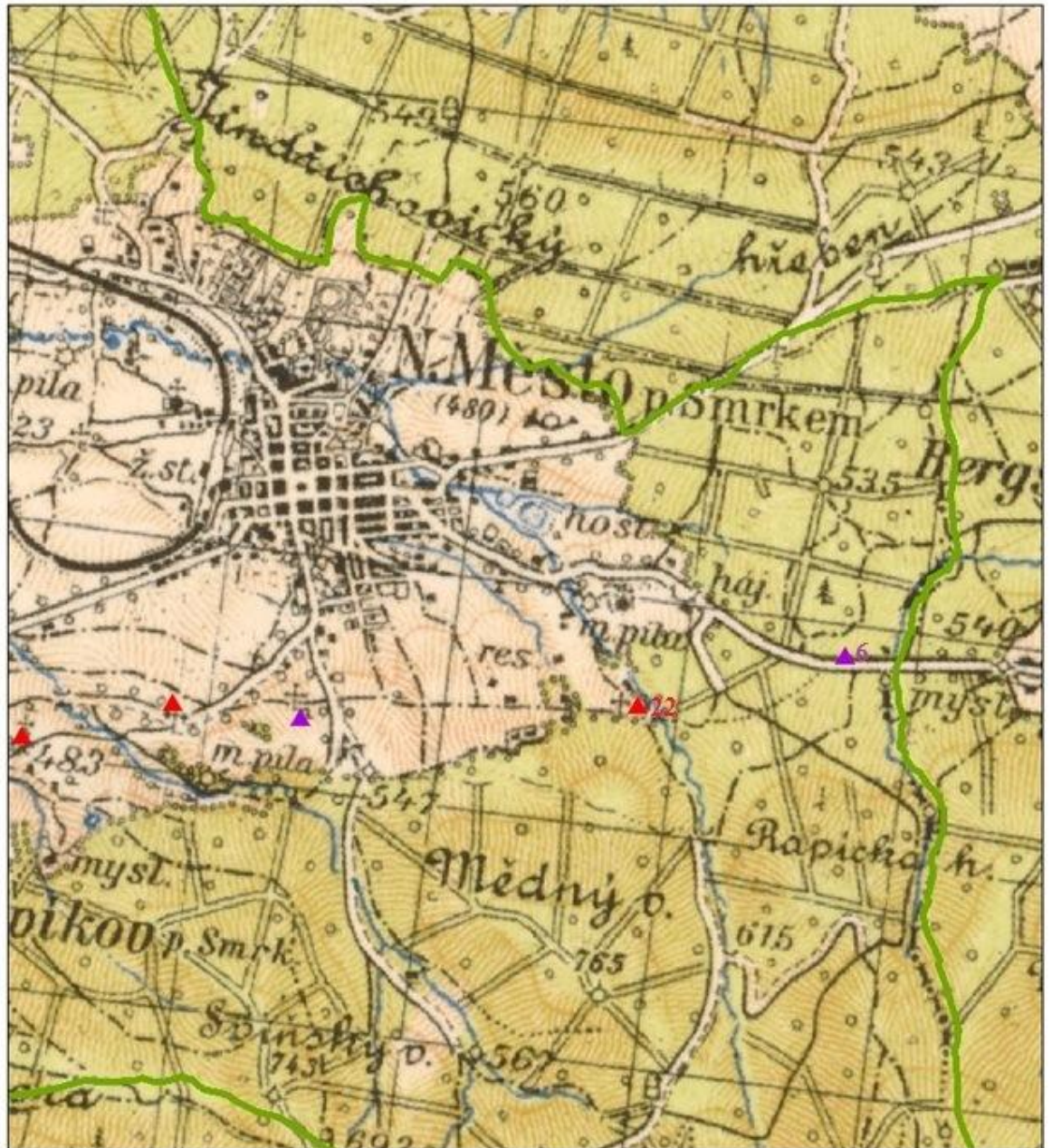
- kú Nové Město pod Smrkem
- zaniklé DSS
- existující DSS

0 10 km

Pro účely diplomové práce
vypracovala: Bc. Renáta Vaňková
Praha 2013

Mapa 12 Současná mapa k.ú. Nové Město pod Smrkem s DSS Staré Slezské poutní cesty

kú Nové Město pod Smrkem - III. vojenské mapování

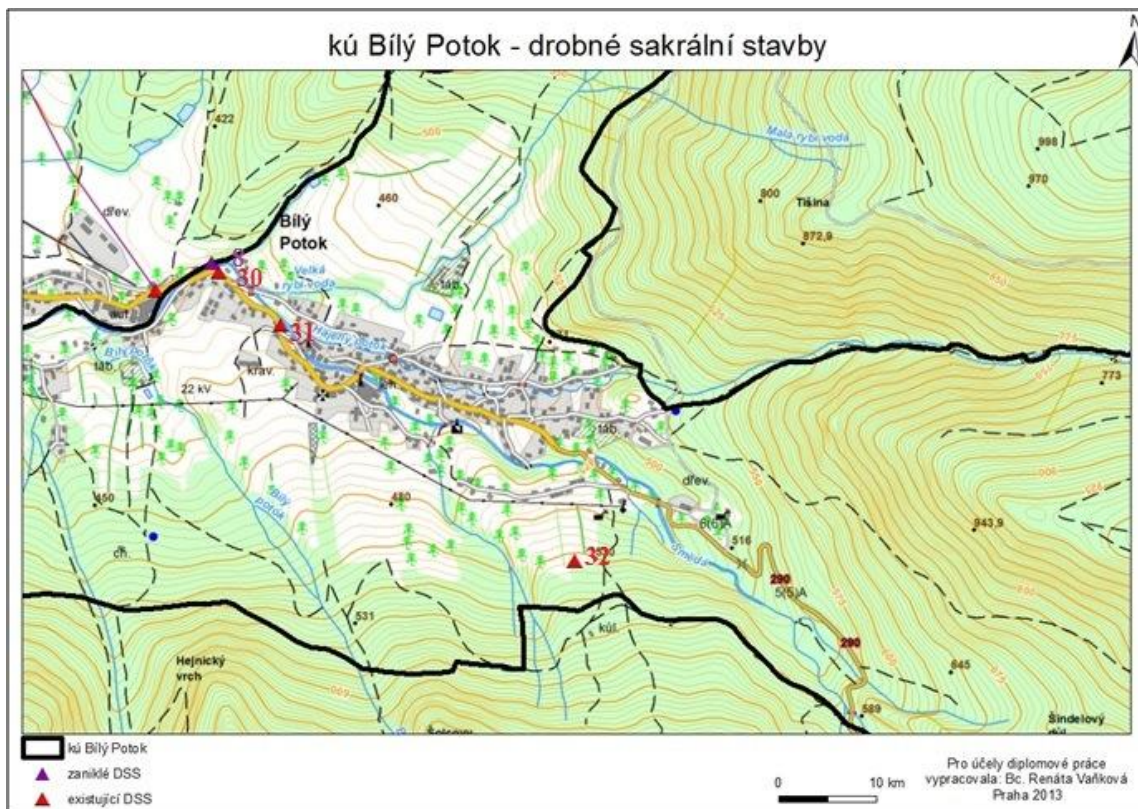

- kú Nové Město pod Smrkem
- zaniklé DSS
- existující DSS

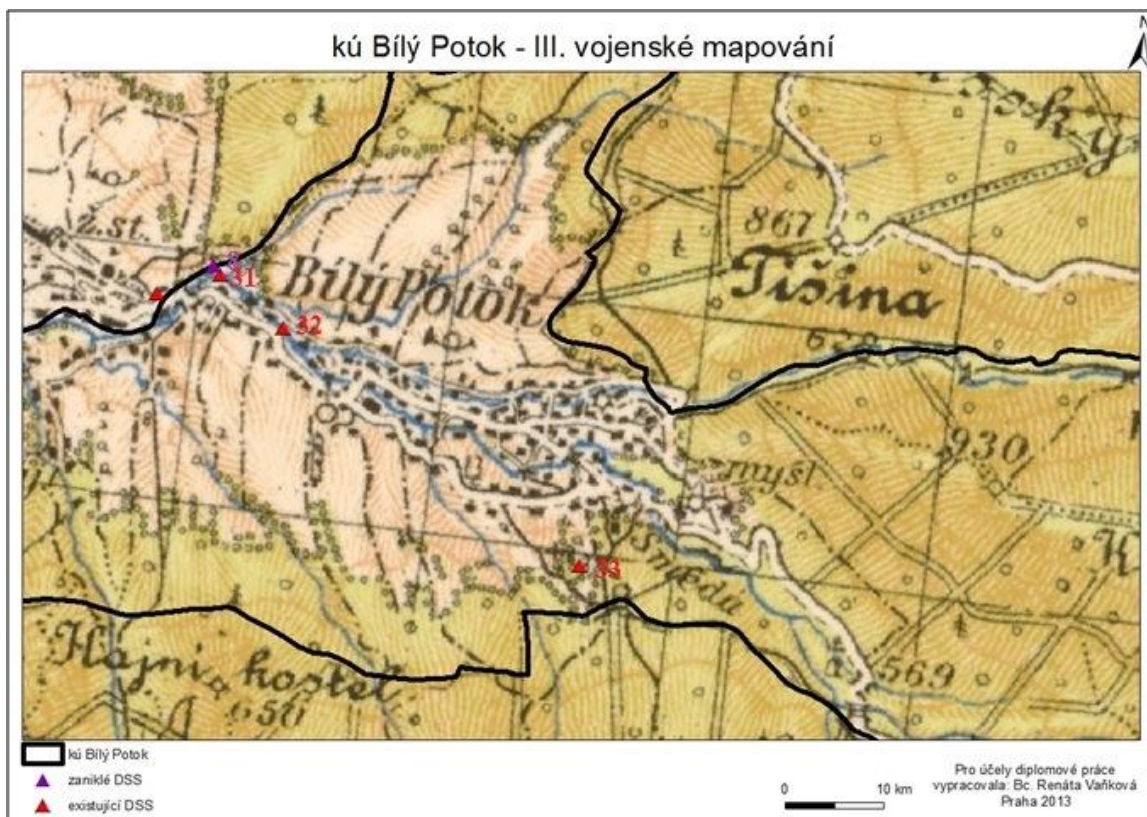
0 10 km

Pro účely diplomové práce
vypracovala: Bc. Renáta Vaňková
Praha 2013

Mapa 13 Historická mapa k.ú. Nové Město pod Smrkem s DSS Staré Slezské poutní cesty

Mapa 14 Současná mapa k.ú. Bílý Potok s DSS Jizerské cesty

Mapa 15 Historická mapa k.ú. Bílý Potok s DSS Jizerské cesty